

KOLEKTIV
AUTORŮ

SOCIÁLNÍ SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA

KOLEKTIV
AUTORŮ

SOCIÁLNÍ SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA

Ekumenická
akademie

Vydala

Ekumenická akademie
Sokolovská 50, 186 00 Praha 8
www.ekumakad.cz, info@ekumakad.cz

Texty: kolektiv autorů
Editace: Markéta Vinkelhoferová
Jazykové korektury: Jana Krajčřířiková

První vydání

© Ekumenická akademie, 2016

Tato publikace byla financována z rozpočtu Evropské komise a Nadace Rosy Luxemburgové.

ISBN 978-80-87661-33-8

OBSAH

Předmluva: Co znamená sociální solidární ekonomika <i>Markéta Vinkelhoferová</i>	3
Úvod: Cesta Ekumenické akademie 1996 - 2016, text k 20. výročí / Jiří Silný	5
Podpora sociálního podnikání v České republice <i>Petra Francová</i>	11
Finanční udržitelnost sociálních podniků <i>Stanislav Kutáček</i>	13
Jak vzdělávat o sociální solidární ekonomice? <i>Lenka Parkánová</i>	15
Pražirna Fair & Bio / Markéta Vinkelhoferová	18
Družstevní kavárna ROH / Markéta Vinkelhoferová	20
Jiná strategie pro odchod? / Ashish Kothari	22
Solidární ekonomika (RIPESS) a francouzský příklad: komunitní školky v multikulturním prostředí <i>Josette Combes</i>	26
Oživit ty nejlepší tradice / Rozhovor s Ashishem Kothari	31
Sběr odpadu je práce / Rozhovor s Lakshmi Narayanan	39
Potravinové družstvo Dobrze a Nové družstevnické hnutí v Polsku / Wojtek Mejer	46
Někdo to rád férové! Sociální solidární ekonomika ve Slovinsku a družstvo Buna / Živa Lopatič	49
Environmentální spravedlnost (z knihy Degrowth – Nerůst) / Isabelle Anguelovski	52
Družstva (z knihy Degrowth – Nerůst) <i>N. Johanisová, R. Surinach Padilla, P. Perry</i>	56

PŘEDMLUVA: Co znamená sociální solidární ekonomika

Markéta Vinkelhoferová

Sborník, který právě držíte v ruce, začal vznikat po mezinárodní konferenci SUSY – sociální a solidární ekonomika v dubnu 2016. Na jednom místě, v sále Památníku národního písemnictví na Strahově (s oním překrásným výhledem na Prahu) se sešlo unikátní společenství lidí: **odborníci i nadšenci do sociální solidární ekonomiky z celé České republiky**, zástupci příkladů dobré praxe a iniciativ z **Francie, Polska, Řecka a Slovinska**. Aby byl výčet úplný, nesmím zapomenout na **vzácné hosty z indického města Pune**: Ashish Kothari s konceptem radikální ekologické demokracie a Lakshmi Narayanan, spoluzakladatelku družstva sběraček odpadu.

Obecně lze říci, že **sociální solidární ekonomika stojí na principu trojího prospěchu: ekonomického, sociálního a environmentálního**. Jedná se o aktivity, které nejsou zaměřeny pouze na tvorbu zisku, a proto produkují mnohem více pozitivních externalit. Externalitou se rozumí přínos pro lidi anebo přírodu.

Organizátor konference **Ekumenická akademie již více jak 20 let v České republice usiluje o sociálně, ekonomicky a ekologicky udržitelnou společnost**. Zapojila se proto do evropského projektu SUSY – Sustainable and Solidarity Economy. Ten se zaměřuje nejen na mapování situace v sektoru sociální solidární ekonomiky ve 23 zemích EU, ale i sdílení příkladů dobré praxe napříč Evropou i ze zemí globálního Jihu. Zmíněná konference se uskutečnila právě díky projektu SUSY a ve spolupráci s dalším dlouhodobým projektem: Škola alternativ, kde jsou témata alternativních přístupů při řešení současných ekonomických, sociálních a ekologických problémů několik let diskutována.

Již není pochyb o tom, že současné nastavení ekonomického systému znevýhodňuje stále více lidí jak u nás, tak v zemích globálního Jihu. Ekumenická akademie se snaží přenášet do praxe alternativy, které reagují na jednosměrnou orientaci na zisk, individualizaci a soupeřivost. Proto stála u zrodu družstevní fairtradové pražírny Fair & Bio, která je ve sborníku uvedena jako jeden z příkladů dobré praxe. Dále se dočtete o dalších zajímavých iniciativách sociální solidární ekonomiky u nás i v zahraničí. Nechybí zde ani texty o podpoře sociálního podnikání, finanční udržitelnosti a vzdělávání.

Do sborníku postupně přibyly i překlady dvou textů z knihy Degrowth (Nerůst) – se souhlasem autorů a editorů, které zajímavě dotvářejí jeho rámec. Jedná se o velmi aktuální pojednání o environmentální spravedlnosti a družstevnictví.

Záměrem této publikace je přinést inspiraci pro všechny iniciativní jednice, kteří se v našem nelehkém socio-ekonomickém kontextu snaží o aktivity, které by se daly souhrnně nazvat **jiná ekonomika**. Pro ty v roce 2017 Ekumenická akademie pořádá **první české Fórum sociální solidární ekonomiky**, jehož cílem bude setkání mnohých aktérů z různých koutů České republiky a objevování pestrosti, životaschopnosti a udržitelnosti jejich aktivit. Pojítkem Fóra pod názvem **Jiná ekonomika je možná** bude spolupráce. Ať se u nás sociální solidární ekonomice daří!

ÚVOD: Cesta Ekumenické akademie

Jiří Silný

Vznik a pozice

Dnešní zapsaný spolek Ekumenická akademie (EA) byl registrován jako občanské sdružení Ekumenická akademie Praha na počátku roku 1996. Registraci předcházely asi dva roky příprav.

Od počátku až dodnes je název EA předmětem dohadů a bývá často komolen. Přesto se ho dál držíme. Jednak je to už zavedená značka a jednak má svůj smysl. „Ekumenický“ znamená týkající se dialogu a spolupráce mezi různými církvemi, ale v širším smyslu, jak to chápeme my, i mezi různými dalšími pohledy na svět. Vždyť původní řecký význam označuje obydlenu zemi (oikumené gés). Označení „akademie“ má také řecký původ, ale v případě EA je inspirováno tradicí německých evangelických akademií, které se po druhé světové válce staly důležitými centry dialogu o společenských otázkách po děsivé zkušenosti nacismu a války. S podporou německých evangelických církví vznikla také EA, aby v nových popřevratových podmínkách napomáhala dialogu o budoucím směřování společnosti.

Členy EA se postupně stalo několik církví a organizací s církevními vazbami i bez nich a dále jednotlivci z různých prostředí. Členové jsou z Česka, Německa a Rakouska. Ve svém působení patří EA víc mezi organizace občanské než církevní. Věnuje se vesměs nenáboženským tématům a prosazuje obvykle radikálnější názory než domácí, spíše konzervativní církevní kruhy. Ve skutečnosti je EA často také kritičtější než většina českých občanských organizací.

Sociálně, ekonomicky a ekologicky udržitelná společnost

Od počátku své činnosti se EA věnovala pořádání seminářů a konferencí na témata, která jsme identifikovali jako aktuální a důležitá. To je princip, který EA sleduje až do současnosti. Znamená to, že důrazy se postupně mění, i když základní směřování zůstává. V počátcích jsme mluvili o „spravedlnosti, míru a zachování stvoření“, jak své cíle definoval na ekumenické půdě tzv. konciliární proces Světové rady církví (další inspiraci nacházíme také v teologii osvobození). Dnes vyhlášíme, že **usilujeme o sociálně, ekonomicky a ekologicky udržitelnou společnost, prosazujeme spravedlnost a emancipaci.**

Za dvacet let činnosti bylo témat, kterým se EA věnovala, opravdu hodně. Většina aktivit měla na počátku podobu seminářů, při kterých se debat účastnili aktéři v dané oblasti a zainteresovaná veřejnost. V devadesátých letech se nově objevilo téma **uprchlictví**, už tehdy bylo zřejmé, že problémem se stává ostrakizace **romské menšiny**, novým fenoménem se stala **nezaměstnanost**, měnila se i kriminalita: EA se podílela na osvětovém programu prevence obchodu se ženami ve spolupráci s Konferencí evropských církví. Některé semináře se věnovaly ekologii nebo ochraně zvířat, ale témata byla i kulturní a náboženská, organizovali jsme i mezinárodní setkání, zejména mezi Čechy a Němci.

Kolem roku 2000 se tematický záběr podstatně rozšířil. EA se vedle otázek spojených s transformací zaměřila více na otázky **globalizace a jejích dopadů a souvislostí**. První významnou aktivitou v tomto směru se stala účast v mezinárodním hnutí Milostivé léto (Jubilee), které usilovalo o **odpuštění nesplacitelných dluhů** chudých zemí v symbolickém roce 2000, kdy se shodou okolností konalo zasedání nejvýznamnějších věřitelských institucí, Světové banky a Mezinárodního měnového fondu, v Praze. Při té příležitosti EA spoluorganizovala protestní demonstrace i debaty předních nevládních odborníků a podílela se na předávání podpisů mezinárodní kampaně vrcholným představitelům finančních institucí. EA se tématu dluhů a kritice mezinárodního finančního systému věnuje dodnes.

EA se v prvních letech nového tisíciletí podílela na programu Světové rady církví zkoumajícím **sociální, ekonomické a ekologické dopady neoliberální globalizace** a hledajícím **alternativní modely**. Souvislostem témat ekonomických, politických, teologických a spirituálních se věnoval následný projekt theology-factory.net s partnery z několika zemí.

Otázek bezpečnosti a míru se týkaly aktivity EA provázející zasedání NATO v Praze v roce 2002 a o několik let později i projekt zabývající se kontrolou obchodu se zbraněmi.

Od roku 2003 se EA věnuje také otázkám mezinárodního obchodu a jeho vlivu na možnosti rozvoje chudých zemí. Vedle kritiky negativních jevů se soustřeďuje zejména na **propagaci alternativního modelu spravedlivého obchodu (fair trade)**. Tomu se věnuje celá řada projektů, zaměřená např. v posledních letech na podporu hnutí fairtradových měst, škol a církví. Vedle propagace a vzdělávání se EA pustila i do obchodování. V roce 2004 otevřela **první velkoobchod s fairtradovými produkty v postsocialistických zemích**, který svým příkladem podstatně napomohl k rozšíření tohoto způsobu obchodování u nás. Velkoobchodní činnost EA posléze ukončila a v současné době provozuje jeden z mála

existujících kamenných obchodů specializovaných na široký sortiment fairtradových výrobků. EA také **iniciovala vznik družstva Fair & Bio, které provozuje pražírnu fairtradové kávy**. Pražírna funguje jako sociální podnik zaměstnávající osoby s postižením.

Série projektů zaměřených na osvětu mezi spotřebiteli se týkala produkčních podmínek (elektronika, řezané květiny, kakao a čokoláda, v současné době se realizuje projekt zaměřený na tropické ovoce) a poukazovala na porušování lidských práv a poškozování přírody. Některé aktivity se zaměřují na kritiku konkrétních aktérů, jako jsou nadnárodní firmy nebo maloobchodní řetězce. Zároveň jsou v projektech prosazovány alternativní modely produkce a spotřeby. Vedle spravedlivého obchodu je to **podpora solidární ekonomiky, družstevnictví, lokální a ekologické produkce, potravinové suverenity**.

EA se také dlouhodobě věnuje zanedbávané oblasti lidských práv: **ekonomickým, sociálním a kulturním právům**. Z iniciativy EA se v roce 2008 ustavila neformální **česká koalice mezinárodní sítě Social Watch**, která monitoruje, jak jsou v České republice naplňovány příslušné mezinárodní úmluvy, a vydává každoroční zprávy. Jeden z projektů podporoval také spoluúčast občanů na rozhodování např. formou participativních obecních rozpočtů. V roce 2015 došlo k formálnímu ustavení české koalice Social Watch jako spolku.

Dlouhodobý projekt Škola alternativ (dříve Pražská škola alternativ) se ve spolupráci s několika dalšími organizacemi od roku 2009 věnuje převážně **domácím politickým, ekonomickým, sociálním a kulturním otázkám** a napomáhá rozvoji a zvyšování kvality dialogu v segmentu občanské společnosti, který lze označit jako liberální levice. V rámci tohoto projektu EA podporuje také některé kampaně, jako byla evropská občanská iniciativa za bezpodmínečný základní příjem nebo současná kampaň proti připravované smlouvě nazvané **Transatlantické obchodní a investiční partnerství (TTIP)**.

Iniciování vzniku alternativ i vzdělávání a osvěta

Podobně jako tematické zaměření se měnily i metody práce, protože se EA vždy snaží pružně reagovat na aktuální výzvy, využívat příležitosti, které se nabízejí, a neustále se učit.

Původní záměr působit jako **fórum pro dialog** EA neopustila, i když se ukázalo, že dialog přes ideologické a politické hranice je v našem prostředí velmi obtížný a často dokonce nemožný. I v rámci občanské společnosti a vlastně i mezi

ideově spřízněnými skupinami se často projevuje konkurenční přístup více než snahy o spolupráci, vzájemnou podporu a společná řešení. K důležitým aktivitám EA proto patří podpora integračních procesů.

EA iniciovala vznik několika organizací (Asociace pro fair trade – dnes Fairtrade Česko a Slovensko; koalice Social Watch; družstvo Fair & Bio) a u dalších se stala zakládajícím členem (České fórum pro rozvojovou spolupráci – FoRS; Klimatická koalice; kampaň Česko proti chudobě; česká část Clean Clothes Campaign (CCC); Česká křesťanská environmentální síť - ČKES). EA je také členem Tematické sítě pro sociální ekonomiku (TESSEA) a je zapojena do některých mezinárodních uskupení (Oikosnet – evropské sdružení křesťanských akademií; EURODAD – evropská síť organizací věnujících se tématu rozvoje a zadlužení). K tomu je třeba připočítat desítky partnerů z Česka, Evropy i jiných částí světa, s kterými EA spolupracuje v projektech, které jsou zpravidla mezinárodní. To umožňuje učit se od jiných, ale také s nimi sdílet specifické problémy a potřeby našeho regionu.

V každodenní činnosti se EA snaží chovat solidárně a partnersky, sdílet informace, zprostředkovávat informace a podporovat aktivity druhých.

Je zřejmé, že velká část programů EA není zaměřena jen na diskutování různých stanovisek k určitým problémům. Na základě kritické analýzy současné podoby globalizace jako procesu, který prohlubuje sociální a ekologické problémy, odhaluje EA nejen jednotlivé zlořády, ale kritizuje i nespravedlivé systémy a struktury. Zároveň EA usiluje o prosazování konkrétních alternativ, které slibují lepší řešení. EA je v tomto smyslu stranická, tak jako o tom mluví teologie osvobození: staví se na stranu chudých, vyloučených a vykořisťovaných i na stranu devastované přírody.

Pokud jde o konkrétní metody práce, je paleta velmi pestrá. Vedle seminářů, dílen, konferencí a přednášek produkuje EA i výstavy, videa, učební pomůcky a publikace, zpracovává odborné studie a oslovuje politiky na lokální, národní i evropské úrovni.

Důležitým rysem činnosti EA je také **propojování vzdělávací a analytické práce s praktickými projekty a zkušenostmi**. V oblasti rozvojového vzdělávání byla důležitá zkušenost s konkrétním projektem rozvojové spolupráce (elektrifikaci školy a zdravotního střediska v zambijském Masuku v roce 2005) i řada studijních cest do zemí globálního Jihu, které spolupracovníci a spolupracovnice EA absolvovali.

Zásadní zkušenosti přinášejí obchodní aktivity v systému fair trade. Vedle významného přínosu pro producenty z globálního Jihu je to také příležitost pro aktivity na straně spotřebitelů, kteří chtějí přispět k narovnání nespravedlivých

ekonomických podmínek. Zároveň má fair trade jako úspěšný příklad alternativního obchodního systému velký vzdělávací potenciál.

Založení družstva a zkušenost s řízením sociálního podniku poskytuje nezbytnou zpětnou vazbu a brání tomu, aby vzdělávací aktivity v této oblasti byly odtrženy od obtížné reality. Nejnovější velmi praktickou aktivitou je zapojení pracovníků a pracovníc EA do **komunitou podporovaného zemědělství**.

EA vytváří smysluplná pracovní místa, včetně míst chráněných, podporuje vzdělávání a zvyšování kvalifikace svých pracovníc a pracovníků, kterých je v současné době 10, a praktikuje rovné odměňování.

Zdroje pro činnost EA představují hlavně granty a v jejich získávání je EA i v rostoucí konkurenci žadatelů dosti úspěšná, zejména proto, že je vyhledávaným partnerem mezinárodních projektů. V současné době jsou to především granty Evropské komise určené na rozvojové vzdělávání a jejich částečné kofinancování z prostředků České rozvojové agentury. Dalším zdrojem finančních prostředků jsou příspěvky nadací (v posledních letech zejména Nadace Rosy Luxemburgové), církevních organizací z Německa (Brot für die Welt, Vestfálská evangelická církev) a soukromých dárců. Necelou pětinu zdrojů tvoří vlastní příjmy z členských příspěvků, prodeje zboží a služeb.

Naše cesta

I když byly kapacity EA hlavně na počátku velmi omezené a dosud jsou limitující, dařilo se po celou dobu i z okrajové pozice přinášet nová témata a iniciovat nové procesy, které později měly širší dopad.

Bylo tomu tak bezpochyby u **tématu dluhové krize chudých zemí** v rámci kampaně Milostivé léto. Téma je dnes znovu aktuální, protože většina tehdy navrhovaných řešení dosud nebyla realizována. V současných jednáních na půdě OSN Česká republika i díky lobbování EA zaujala konstruktivnější postoj k navrhovaným opatřením.

EA nebyla první organizací, která přinesla do Česka fair trade (tou byla Nadace Jeden svět), ale svými vzdělávacími i praktickými aktivitami významně pomohla jeho rozšíření a inspirovala další k zapojení do tohoto hnutí.

V poslední době je takovým přínosem např. **rozšíření debaty o sociální ekonomice, chápané obvykle zúženě jako zaměstnávání obtížně zaměstnatelných,**

o rozměr solidární ekonomiky a ekonomické demokracie, jak ji reprezentuje družstevnictví. Nové je i téma potravinové suverenity.

Jako přínos lze vnímat i podporu spolupráce v rámci občanské společnosti, jak je to popsáno výše. EA patří k respektovaným organizacím, i když není tak snadno zařaditelná. Pro církve je příliš světská a radikální, pro jiné je právě spojení s křesťanskou tradicí obtížně přijatelné.

Pro mě osobně výjimečnost a obtížná zastupitelnost EA, kterou jsem po dvacet let vedl, spočívá v otevřenosti, ve snaze o překračování hranic a hledání širokých souvislostí, v procesu učení: mezi osobním, lokálním a globálním; mezi praxí a reflexí; mezi racionálním, spirituálním a etickým. Myslím, že je to dobrá cesta.

Dnešní doba v mnoha oblastech ukazuje jasné meze a rozpory dosavadního vývoje, určovaného kapitalistickým politicko-hospodářským systémem, který ničí přírodu i lidské životy. Těší mě, že Ekumenická akademie patří k místům, kde se zkoumají alternativy k takovému neblahému vývoji a kde se setkávají lidé, kteří hledají nové cesty.

Děkuji za to desítkám kolegyní a kolegů, kteří v EA pracovali a pracují, stovkám partnerů, se kterými jsme spolupracovali na projektech, i tisícům účastníků akcí, které jsme pořádali.

Podpora sociálního podnikání v České republice

Petra Francová

Situace v sektoru sociálních podniků

V roce 2015 provedla organizace P3 – People, Planet, Profit o.p.s. dotazníkové šetření mezi sociálními podniky v ČR. Bylo kontaktováno 151 podnikatelů, kteří se k sociálnímu podnikání hlásí a byli zapsáni do Adresáře sociálních podniků (celkově jich je v adresáři 225).

Nejvíce dotazovaných podniků (24 %) působilo v oblasti zahradnických služeb, úpravy zeleně, údržby nemovitostí a úklidových prací. Na druhém místě se s 20 % umístily ostatní služby, na třetím místě byl s 18 % obecný prodej. O čtvrté místo se dělily s 15 % pohostinství a ubytování spolu s potravinářskou výrobou. Co se týče právní formy sociálních podniků, na prvním místě byly společnosti s ručením omezeným (48 %), na druhém obecně prospěšné společnosti (25 %) a na třetím spolky (9 %). Družstev bylo pouze 5 %. Většina (79 %) dotazovaných podniků měla samostatnou právní subjektivitu a pouze 19 % z dotázaných podniků bylo součástí větší organizace.

Co se týče zaměstnávání znevýhodněných (tzv. cílových skupin), nejčastější byly se 64 procenty osoby se zdravotním postižením, na druhém místě dlouhodobě nezaměstnaní a třetí příčku obsadily další nespecifikované sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené osoby. Průzkum si také všiml druhu zdravotního postižení zaměstnanců sociálních podniků. Polovina z nich zaměstnává tělesně postižené osoby, na druhém místě jsou s 27 % zastoupena duševní onemocnění a na třetím místě s 24 % postižení mentální. V sociálním podniku pracuje průměrně 13 osob znevýhodněných na trhu práce.

Nejčastěji zmiňovaným problémem byl nedostatek času, na který si stěžovaly tři čtvrtiny dotázaných. Na druhém místě byly s 63 % problémy v oblasti financí, na třetím s 55 % obchod a zakázky, na čtvrtém s 49 % marketing. Co se týče dotazu na to, co by jim pomohlo, více než dvě třetiny respondentů uvedly dotaci, téměř stejný počet by ocenil příspěvek na zaměstnávání znevýhodněných osob, 43 % by uvítalo poradenství a o půjčku by jich mělo zájem 24 %.

Vzhledem k připravovanému zákonu o sociálním podnikání (který je v připomínkovém řízení) byli sociální podnikatelé dotazováni, zda cítí jeho potřebu. 80 % z nich odpovědělo, že by zákon měl existovat, a to především z důvodu přesnějšího vymezení pojmu sociální podnik.

Dlouhodobě je také nejasná role obcí v sociálním podnikání. Často se ozývá volání po formě získávání informací o dopadu aktivit včetně externalit a zjišťování prostřednictvím metod měření dopadů, kolik to společnost ve skutečnosti stojí.

Jaká podpora je potřeba?

Podporu pro sociální podnikání lze získávat také prostřednictvím vzdělávání veřejnosti k odpovědnému spotřebitelství. Jako důležitý nástroj podpory sociální ekonomiky se často zmiňuje bankovníctví. Velkou diskuzi vyvolává role a jaké možnosti by banky mohly v budoucnu přinést. Česká spořitelna začala nabízet sociální bankovníctví, které je orientováno také na sociální podniky. Je škoda, že v ČR chybí kampeličky. V cizině se rozvíjejí nové přístupy, jako je např. value oriented banking, hnutí za bezúročné úvěry nebo asociativní banky.

Jaké další kroky se jeví jako potřebné:

- Vytvořit různorodé finanční nástroje (sociální, veřejné nebo asociativní banky a finanční instituce typu kampeliček).
- Ukotvit statut sociálního podniku v zákoně, což umožní vznik podpor pro jejich fungování.
- Provádět osvětu o sociální ekonomice, což přispěje k větší odpovědnosti společnosti.
- Vytvořit strategický plán pro rozvoj sociální ekonomiky a akční plán.
- Rozvíjet měření dopadů.
- Poskytovat poradenství a mentoring pro sociální podniky.
- Vyvarovat se deformace sociální ekonomiky na „zaměstnávání znevýhodněných“.

Petra Francová působí v organizacích P3 – People, Planet, Profit o.p.s. a TESSEA z.s.

Finanční udržitelnost sociálních podniků

Stanislav Kutáček

Existují různé možnosti financování sociálních podniků – od nenávratných (dotace, dary) přes návratné (různé formy úvěrů), což je úzce spjato s ekonomickou udržitelností sociálních podniků.

Sociální podnikání často přitahuje lidi, kteří neumí podnikat. I bez zátěže sociálního aspektu svého podnikání by těžko rozjížděli ziskové podnikání a těžko lze očekávat, že uspějí se zátěží sociálního aspektu navíc. Např. Ministerstvo práce a sociálních věcí zafinancovalo ve svém programu podpory sociálního podnikání rozjezd zhruba 120 podniků, z nichž udržitelných se ukazuje být 84 z nich, jedná se tedy o 70 %. Ostatní ukončily činnost z nejrůznějších důvodů: špatné předpoklady na začátku, osobní neshody, finanční neudržitelnost po ukončení projektu aj.

Budovat podnikání nebo projekt pomalu «od píky» s velkou nezaplacenou časovou investicí zakladatelů se ukazuje být nejlepší vzhledem k dlouhodobé udržitelnosti podniku. Jednotliví zakladatelé si pak např. mohou evidovat vložený čas pro potřeby pozdějšího rozdělení profitu. Zajímavým poznatkem je, že úspěšnější (ve smyslu dlouhodobé udržitelnosti) jsou podniky, které vychází z nějaké komunity a které jsou zaměřené na uspokojování potřeb dané komunity. Takové projekty často začnou bez dotací a jsou odolné i při výpadku dotací, resp. někdy dokonce musí hledat cesty, jak překonat nejrůznější bariéry pro svoje fungování, a jsou v tom úspěšné. Budování komunity a reagování na její potřeby je tedy klíčem k dlouhodobé udržitelnosti sociálního podniku.

Zajímavá je otázka ziskovosti a jak souvisí s finanční udržitelností sociálních podniků. Peníze do začátku sociálního podnikání jsou důležité, ale stejně důležité, a možná důležitější, je zajištění průběžného financování a odbytu pro sociální podniky; zde může významnou roli hrát stát či vláda. Jednak svými nákupy a jednak programy podpory sociálních podniků. Zároveň stát může významně pomoci finanční stabilitě sociálních podniků tím, že pomůže zpřístupnit běžné bankovní služby i v současnosti nebankovatelným skupinám lidí. Důležité by bylo podporovat spořicí iniciativy (typicky spořicí a úvěrová družstva v zemích globálního Jihu, kde jich působí hodně), které jsou přímo konkurenční predátorským úvěrovým firmám a efektivně je vytlačují ze společnosti.

V kontextu České republiky v tomto ohledu připadají v úvahu určité marginalizované skupiny - například romská ghetta v některých městech.

Dále by vláda měla podporovat rozšíření ekonomicko-konzultantských služeb, mj. aby byly podpořeny kvalitně připravené projekty. Takovou síť konzultantů MPSV ČR v minulosti sociálním podnikatelům poskytovalo a bude zase poskytovat od roku 2017. Služba bude zahrnovat bezplatné konzultace a individuální koučování sociálních podnikatelů. Pomohla by též větší osvěta ze strany samospráv.

Další otázkou je odměňování a stanovování platů. Zaznívají argumenty ve prospěch stanovení rovných platů. Je dobré stanovit horní limit pro nejlépe placeného pracovníka ve firmě, ale zachovat strukturování výše platu pro různé pozice. Určitě je dobré kvůli dlouhodobé motivaci budoucích lídrů usilovat o vedoucí pozice. Je zřejmé, že u malých družstev všichni členové vědí, kolik si může družstvo dovolit vyplácet jako odměnu. Také je třeba rozlišovat plat a podíl na zisku u členů družstev. Podíly na zisku nemusí být rovné (ve smyslu stejné), ale měly by reflektovat výši podílu v družstvu, a tím by byly spravedlivé, férové. Základním požadavkem na odměnu tedy není rovnost, ale férovost.

Stanislav Kutáček působí ve společnosti Frank Bold a Trastu pro ekonomiku a společnost z.s.

Jak vzdělávat o sociální a solidární ekonomice?

Lenka Parkánová

Pro další rozvoj a hlubší pochopení sociální a solidární ekonomiky u nás je důležité její zařazení do výuky a rozvoj tvůrčích vzdělávacích metod v této oblasti, a to jak na vysokých, tak i na středních a základních školách. I když se v posledních letech situace výrazně zlepšila, stále je v českém vzdělávání nedostatek expertů specializovaných na tuto problematiku. Ukazuje se však, že nehledě na zemi, problémy v rámci současného systému vzdělávání jsou velmi podobné. Vzhledem k širší tématu se zaměřím především na terciární vzdělávání.

1/ Člověk svého vzdělání strůjcem (podnikavost / tvořivost / odpovědnost / iniciativa)

Snaha je ve studentech vzbudit zvědavost a nastavit proces učení tak, aby mohli vzít své vzdělávání do vlastních rukou, skrze vlastní projekt, práci ve skupině, zapojení nebo založení konkrétní iniciativy sociální a solidární ekonomiky, sociálního podniku. Příkladem dobré praxe je projekt oikos Winter School (<http://www.oikos-winterschool.org/>), kdy studenti na německé univerzitě Witten - Herdecke sami organizují několikadenní vzdělávací projekt pro další (nejen) zahraniční studenty na vybrané téma týkající se globálních výzev, jako je potravinová bezpečnost, nerůst či sociální podnikání. Tato aktivita je součástí jejich studia, získávají za ni na univerzitě kredity (ETCS).

2/ Realita a její komplexnost

Škola není pouze zprostředkovatelem reality, škola je realitou a skrze žití reality ve škole zároveň můžeme vnímat a pochopit globální a lokální témata, dívat se na ně z více úhlů pohledu, brát v potaz různé potřeby lidí a sociální, ekologické a ekonomické aspekty okolního prostředí. Příkladem může být přístup, který aplikuje Rasmus Johnsen z Copenhagen Business School (<http://projourno.org/2013/07/the-right-decision-is-an-illusion>), kdy se studenti neučí

skrže již vzniklé případové studie, ale sami je vytvářejí. Důležitou roli hrají v tomto ohledu také praktické stáže v organizacích.

3/ Učitel je hlavně průvodcem

Dnes již není tak těžké najít informace, ale jak je kriticky zpracovat? Jak si z nich vybrat? Často také mluvíme o důležitosti pracovat v týmu, ale jak pomoci studentům v týmu efektivně spolupracovat? To je jedna ze zásadních rolí dnešního učitele, být průvodcem a pomocníkem v procesu vzdělávání, který neomezuje a nediktuje, naopak pomáhá rozvíjet vlastní kreativitu. Příkladem je česká SCIO škola (<https://www.scio.cz/scioskoly/>), kde učitelé pomáhají žákům vést jejich vlastní projekty, či projekt SIMagination Challenge St. Gallenské univerzity. (<http://www.simaginationchallenge.com/>)

4/ Reflexe zážitků, zkušeností, znalostí

Co během učení prožíváme, co poznáme a odneseme si do života? Co v nás zůstane, když zapomeneme fakta, která jsme se naučili? Reflexe pomáhá prohloubit proces učení a osobní rozvoj. Jak ale nastavit vhodnou reflexi? Jednou z metod je tzv. Learning Diary / Learning Journal (<http://www.peicpt.com/sites/files/File/Portfolio/LearningJournal.pdf>), tedy metoda zapisování zkušeností a pocitů v rámci vlastního vzdělávacího procesu spojená se stanovováním, sledováním a vyhodnocováním osobních cílů, oblastí, v nichž by se člověk chtěl zlepšit. Vedle této osobní reflexe hraje důležitou roli i reflexe týmová a schopnost učitele být dobrým mediátorem a koučem. V tomto ohledu potřebují současní učitelé podporu.

5/ Propojení s komunitou a místem

Často mluvíme o tom, jak je potřeba propojit školu s komunitou, otevřít ji lidem, spolupracovat s občanskými iniciativami, firmami či úřady. Jak toho docílit? Příkladem jsou aktivity sociálního podniku Ergotep v českém městě Proseč, který zároveň rozjel školu podnikání (<http://www.ergoeduka.cz/>), pomáhá rozvíjet místní komunitu a přispívá na lokální infrastrukturu.

Jak by mohl vypadat kurz na univerzitě zaměřený na sociální podnikání?

Úvod kurzu by obnášel pochopení a reflexi globálních problémů, ale i jejich projevů na lokální úrovni. Sociální podnikání je pak jednou z cest, jak tyto problémy částečně řešit. Neměla by chybět ani stručná teorie sociálního podnikání, a především představení konkrétních sociálních podniků. Jaké jsou vhodné metody a způsoby, jak toho dosáhnout? Zážiteková pedagogika, práce na místním projektu, metoda Sokratovského dialogu, založení vlastního školního podniku či organizace školní studentské konference nebo debaty.

Zajímavým příkladem ze Slovinska bylo zadání následujícího úkolu: Vezměte 10 věcí, které každý den používáte, a zkuste vypátrat, z čeho jsou a jak se vyrábějí, kdo je vyrábí, odkud pocházejí... Zajímavá je otázka "učení o hodnotách a názorech" versus "umožnění si je samostatně utvářet" – studenty totiž nelze hodnoty učit, ale spíše jim zprostředkovat situace, v nichž si své postoje sami utvářejí.

Jaký by měl být v rámci výuky vklad učitele a jaký studenta? Proti myšlence většího vkladu studenta než učitele stojí námitka, že učitel má stále velmi důležitou roli a jde o to, jakou má tato role podobu. Spočívá především v přípravě práce, facilitaci a mediaci, práci s týmovou dynamikou či reflexi. Z hlediska získaných kompetencí jsou důležité následující: znalosti v oblasti legislativy a otázek založení sociálního podniku, finanční gramotnost, kritické myšlení a samozřejmě také měkké dovednosti, především empatie a schopnost pracovat v týmu.

Lenka Parkánová je absolventkou Katedry environmentálních studií FSS Masarykovy univerzity a Vysoké školy ekonomické, působila v oikos international.

Fair & Bio pražírna

Markéta Vinkelhoferová

Fair & Bio pražírna fandí společensky prospěšné ekonomice a sociální podnikání vnímá mnohem šířeji, než jen zaměstnávání znevýhodněných, ale jako aktivity prospěšné přírodě a společnosti. Jedná se tak o **příklad dobré praxe sociální solidární ekonomiky: v podnikání nejde jen o zisk, ale i o sociální a environmentální udržitelnost.**

Proč pražírna?

Podnik byl založen z důvodu, že drtivá většina fairtradových produktů se k nám dováží ze západní Evropy a zde se přepravuje. Cílem bylo založit fairtradovou pražírnu a zvýšit tak dostupnost chutné a udržitelné kávy zpracované v České republice. Záměrem bylo propojit více věcí najednou: Jednak **podpořit rozvoj lokální ekonomiky mimo hlavní město Prahu**, provoz je situován do Kostelce nad Labem a většina zaměstnanců je z okolních středočeských měst. A jednak pokračovat v tradici své zakladatelské organizace Ekumenické akademie **ve zvyšování povědomí o fair trade**, spravedlivém nastavení obchodu a důstojných pracovních podmínkách – a to nejen v tzv. rozvojových zemích, ale i u nás.

Snaží se k tomu přispívat nejen **příběhem své kávy: ukazuje ji jako transparentní a nejkratší možnou cestu od pěstitelů ke spotřebitelům**. Spolu s Eku­menickou akademií se podílí na akcích pro veřejnost, kde se propagují trva­le udržitelné modely našeho žití: např. na slavnostech Férová Letná, Fórech potravinové suverenity anebo akcích Důstojná práce vytváří lepší svět a Jiná ekonomika je možná. Snaží se také o mezinárodní síťování v podobně oriento­vaných kruzích, např. se účastní evropských kongresů sociální solidární ekono­miky pořádaných sítí RIPESS či družstevních akcí.

Princip trojího prospěchu

Jako tzv. **integrační sociální podnik** zaměstnává většinu pracovníků zdravotně znevýhodněných. Práce v pražírně pro ně znamená hned několik benefitů na­jednou: finanční příjem, smysluplnou seberealizaci, mezilidské kontakty, zlep­šení vlastních kapacit a vzdělávání.

Pražírna funguje pod družstvem Fair & Bio, které je již svou formou od po­čátku své činnosti záměrně zaměřeno na demokratickou formu podnikání. To znamená transparentní a demokratické rozhodování, podporu sociální sou­držnosti i prostor pro seberealizaci iniciativních jedinců. Družstevníci i zaměst­nanci mají možnost se účastnit jak členských schůzek, tak se podílet na strate­gickém plánování. Družstvo spolupracuje i se třetí skupinou lidí: tzv. fanoušky. Všichni mají pak šanci navštívit pražírnu a ochutnávat (nové) kávy.

Kávy mají certifikaci **bio** anebo **byly pěstovány za podmínek šetrných k životnímu prostředí**. Provoz pražírny je také ekologicky šetrný.

Družstevnictvím také pražírna navazuje na častou formu podnikání v oblasti fair trade – většina drobných pěstitelů v tzv. rozvojových zemích zapojených do fair trade je právě organizovaná v družstvech. Svépomocná ekonomická struktura, jako je družstvo, významně přispívá k udržitelnému rozvoji. A aby se kruh dodavatelského řetězce uzavřel, čas od času má pražírna Fair & Bio možnost hostit i zástupce pěstitelských družstev z Latinské Ameriky a Afriky.

Více informací na: www.fair-bio.cz

Markéta Vinkelhoferová je v současnosti předsedkyní představenstva Fair & Bio družstva.

Družstevní kavárna ROH

Markéta Vinkelhoferová

Vedle bývalé tratě, dnes cyklostezky, pod pražským Vítkovem se můžete občerstvit hned v několika podnicích, nejen v legendární hospodě u Vystřeleného oka, ale posledních pár let i v kavárně ROH. Kavárna nabízí unikátní prostor pro spočinutí po procházce Žižkovem či výšlapu na Vítkov anebo pro veřejné i soukromé akce. K máni jsou kromě domácích limonád a piva z malého Stře-dočeského pivovaru také fairtradová káva z Fair & Bio družstevní pražírny anebo nakládaný hermelín ze sociálního podniku Dobroty s příběhem.

Proč ROH?

Podle svých zakladatelů velmi blízkých pražské Straně zelených cílem bylo otevřít družstevní kavárnu, kde by parta deseti lidí zkusila demokraticky podnikat. Společný projekt měl zároveň přinést radost svým členům, ale i ostatním. Název „ROH“ si po dlouhých debatách vybrali záměrně pro jeho mnohoznačnost: mimi jiné je to zkratka Revolučního odborového hnutí, jak se odborům říkalo před Sametovou revolucí, což zároveň připomíná pošramocenou pověst družstev z období let 1948 – 1989. Kavárna fungující na autentických družstevních principech se jim zdála být zajímavým nástrojem na prosazování participativních a demokratických forem podnikání, které má v českých zemích mnohem delší historii než do roku 1948. Ve skutečnosti první družstva (tehdy nazývané spolky) vznikaly v Čechách a na Slovensku už v polovině 19. století, tedy ve stejné době jako legendární anglické družstvo v městečku Rochdale anebo podobné svépomocné aktivity v dalších zemích dnešní západní Evropy. Kavárna takového typu je také trendy příkladem, jak věci dělat jinak – zejména pro mladé lidi, kteří jsou v současné společnosti orientováni spíš individualisticky. „ROH“ může být i „rohem“ budovy a kavárna je tak opravdu nad hospodou u Vystřeleného oka situována. Vícevýznamovost názvu podniku má reprezentovat diverzitu svých členů i hostů.

Pestrost nabídky i akcí

Kavárna je zatím otevřena od čtvrtka do pondělí od odpoledních do nočních hodin, v ostatních dnech je možné prostor využít pro soukromé akce po

předchozí domluvě. Projekt družstevní kavárny zatím není primárně zaměřen na vytváření zisku a pracovních míst na plný úvazek, i když v dlouhodobém horizontu by si i toto členové přáli. Důležité je pro ně nejen forma jejich podnikání, ale i původ jídla a pití, které se u nich konzumuje – vybírají je s přímým záměrem podporovat místní ekonomiku anebo fair trade.

Podnik slouží jako prostor pro kulturní akce – koncerty, filmové projekce, debaty nad palčivými tématy dneška (rasismus a uprchlíci, prolomení těžebních limitů a další environmentální otázky, dohoda o obchodu EU-USA zvaná TTIP), ale i workshopy, charitativní bazary anebo místem sousedských akcí typu Zažít město jinak.

***Aktuální informace jsou na jejich facebooku:
<https://www.facebook.com/ROHkavarna/>.***

Jiná strategie pro odchod?

Ashish Kotahri

Zemětřesení vyvolané brexitem, možná největší od finančního kolapsu v roce 2008, nabízí další příležitost zpochybnit ekonomické a politické struktury, které vedou k takovým otřesům. V hlasité nelibozvučné debatě kolem brexitu jsem zaslechl pouze hrstku názorů, které přesahovaly omezený a rasistický nacionalismus převažujících hlasů „pro odchod“ a zastánců volného trhu „proti odchodu“. Mezi těmito dvěma toho opravdu není mnoho na výběr, pokud věříte v základní sociální spravedlnost a přičetnost co do zacházení s životním prostředím. Existují jiné možnosti?

Na základě mého limitovaného pochopení a času, kdy jsem byl vystaven vlivu Evropy, se domnívám, že tyto jiné možnosti existují. Zahrnují jednak odklon od centralizace, elitářství a neoliberalismu EU, stejně jako od návratu anti-evropského národního státu, který prosazuje uzavření hranic přistěhovalcům, diskriminuje etnické menšiny a zachovává obrovskou nerovnost bohatství a moci. Vskutku potřebujeme opustit model mentality rozvoje a modernosti, který vyvolává zvláštní směs sobeckého individualismu a nespoutané ekonomické globalizace. Dále odchod od thatcherismu (a jeho obměn v dalších zemích), který od 80. let zanechal miliony lidí bez práce, jež byla ještě hodna tohoto označení, přičemž mnoho nezaměstnaných je příliš rychle ochotno obvinít ze své neutěšené situace přistěhovalce.

Alternativní potenciál

V Evropě jsem navštívil řadu iniciativ nabízejících inspiraci, jak by takový odchod mohl vypadat. Tyto iniciativy zatím nemají zásadní vliv (kromě několika specifických oblastí, jako například obnovitelná energie), ale ukazují potenciál pro radikální alternativy. Minulý rok jsem po návštěvě Španělska psal o potenciální druhé renesanci (viz indiatogether.org). Letos v dubnu jsem Evropu navštívil s Lakshmi Narayanan z organizací sběraček odpadu KKKPK a SWaCH v Pune. Během cesty jsme navštívili některé fascinující iniciativy v Řecku a České republice.

Periastikes Kaliarias (Per.Ka) je iniciativou 150 rodin v řecké Soluni. Usilují o zpřístupnění opuštěného vojenského tábora, na jehož území pěstují biopotravinu

pro vlastní spotřebu a místní výměnu. Měli jsme to štěstí, že jsme tam byli právě na oslavy jejich 5. výročí. Pod transparentem hlásajícím „Svobodné osivo, svobodný prostor, svobodní lidé“ se konal živý jarmark. Naše hostitelky Irini Kareta a Kelly Garifalli z organizace Fair Trade Hellas tam měly také svůj stánek. Jelikož Per.Ka představuje (technicky) ilegální zábor, stále jim hrozí vystěhování. Komerční subjekty mají tyto pozemky ve svém hledáčku, ale jak tvrdí člen Per.Ka Adonis Karayorgas, jejich vlastní odhodlání a podpora širší komunity bude velkou překážkou pro kohokoliv, kdo by chtěl toto místo zprivatizovat.

BioMe je továrna kousek od Soluně provozovaná svými zaměstnanci. Před pár lety vyhlásil její majitel bankrot s tím, že chtěl rozprodat stroje, ale dělníci (kteří po měsíce neviděli svou mzdu) to odmítli. Převzali vedení, převedli výrobu z chemických přípravků na ekologické čisticí prostředky a rozhodli se továrnu provozovat demokraticky s rovnými mzdami. Jsou podporováni solidární skupinou občanů ze Soluně, která poskytuje spotřebitelskou základnu spolu s technickými vstupy a vytváří tlak proti vystěhování. Továrna též poskytuje zázemí pro sociální zdravotní kliniku a sklad potřeb pro uprchlíky, čímž se podle slov pracovníka Dimitrise Koumatsioulise stala „mnohem víc než jen centrem výroby“.

Integrace skrze žaludek i síť

Viděli jsme též sociální podniky provozované na neziskové nebo družstevní bázi, jako je například restaurace Pagkaki v Aténách, kavárna Tři Ocásci v Brně a družstevní kavárna ROH v Praze. V Pagkaki, pod malovaným sloganem „Zvládneme to bez šéfů“, nám člen Iro Panautopoulou vysvětloval jejich filosofii vytváření příjemné nehierarchické práce, přičemž přebytečný příjem jde na sociální kauzy (zahrnující i podporu Hnutí za kurdskou autonomii v Rojavě).

Fair & Bio pražírna, která zpracovává pouze fairtradovou kávu, byla založena naší hostitelkou Markétou Vinkelhoferovou z Ekumenické akademie v Praze, zaměstnává fyzicky a mentálně postižené pracovníky v důstojném prostředí bez nerovností. Stejně tak činí i pražská kavárna Mlsná Kavka, zatímco Ethnocatering provozují afghánští, iránské a další přistěhovalci, kteří připravují a servírují svou domácí kuchyni; jeden televizní kanál to označil jako „integraci skrze žaludek“.

Navštívili jsme i družstevní obchody propagující ekologické, bio, fairtradové a další eticky vyrobené zboží, jako je například Bioscope v Soluni a Fair & Bio

obchod v Praze, které podporují také přímé vztahy se zemědělci a dalšími výrobci. S tímto je spojena řecká Iniciativa bez prostředníků (No Middleman Initiative), která zemědělcům pomáhá propojit se a prodávat přímo spotřebitelům. Giorgos Velegrakis z univerzity Harokopio v Aténách nám vyprávěl o „bramborovém hnutí“ (potato movement), kde farmáři prodávají svou úrodu spotřebitelům za ceny nižší, než by dostali od překupníků, a přesto si slušně vydělají na živobytí. Hnutí začalo jako protest proti dovozu levných brambor z Egypta, kvůli čemuž řečtí zemědělci nebyli schopni prodat svou úrodu; jde o jeden z mnoha příkladů zdeformovaného režimu „volného trhu“.

Iniciativa časové banky, provozovaná aténským sociálním hnutím Mesopotamia, pak zahrnuje asi 400 občanů, kteří poskytují kterémukoliv členovi zadarmo své služby. Jsou mezi nimi technici, právní experti, pracovníci v domácnosti, lékařští odborníci a tak dále. Tato síť provozuje také solidární školu, v níž tvoří valnou hromadu přibližně sto členů sítě. Jde o jednu z deseti podobných škol v Řecku založených na hodnotách demokracie, multikulturalismu a participace. Člen sítě Christos Kerolis nám řekl, že tak ukazují alternativu k privatizaci vzdělávání.

Do vlastních rukou

Podobné sociální a solidární podniky nebo alternativní ekonomické aktivity se objevují v mnoha částech Evropy; jsem si jist, že i ve Spojeném království, ačkoliv s tím nemám osobní zkušenost. Spousta z nich je inspirována hnutími, která vznikla „na náměstích“ a v nichž lidé obsadili veřejné prostory mnoha měst. Požadovali ukončení devastujících úsporných opatření, zásah proti kriminálním činům bank a velkých firem a také přímější demokracii. Mnoho z těchto iniciativ je propojeno s bojem proti ničivé těžbě, industrializaci a vykořisťování levné pracovní síly v zemích globálního Jihu. Některé iniciativy samy sebe spojují se silicím hnutím „nerůstu“, které obhajuje postupné snížení evropské výroby a spotřeby (viz 7.G 1/2011 — pozn red.).

Na rozdíl od xenofobie jakožto hlavního hnacího motoru brexitu — společně s bohužel velmi silnou základnou zchudlých pracujících Spojeného království — členové těchto hnutí, již často sami mají hluboko do kapsy, otevírají svou náruč migrantům. V Řecku tak funguje například Fair Trade Hellas a síť Solidarity-4All, které podporují nebo poskytují platformu pro spoustu takových iniciativ.

Výzkumná pracovnice Naďa Johanisová nám řekla, že v Česku probíhá oživování družstevnického hnutí, které má v zemích bývalého Československa

150letou tradicí (slovenský Gazdovský spolek byl v roce 1845 pravděpodobně prvním spořicí a úvěrovým družstvem na světě). Projekt SUSY — SUsustainable and Solidarity Economy (Udržitelná a solidární ekonomika), který finančně podpořil naši návštěvu, usiluje o posilování a propagaci iniciativ sociální a solidární ekonomiky napříč celou Evropou.

Většina lidí, které jsme v Řecku potkali, byla zklamaná z kapitulace revoluční strany Syriza vůči Evropské unii. Analytik Theodoros Karyotis nám řekl, že jeho i další tato kapitulace přesvědčila, že lidé potřebují vzít politiku a ekonomiku do svých vlastních rukou.

Radikální ekologická demokracie

Toto je v zásadě strategie odchodu pro lidi v Evropě (a ve světě). Nadále budeme od vlád žádat odpovědnost anebo podporovat onu vzácnou politickou stranu, která přinese progresivní politiku. Stejně tak však my, „obyčejní“ lidé, potřebujeme vybudovat či obnovit naše vlastní fóra přímé demokracie, lokalizovaných soběstačných ekonomik kontrolujících výrobu a spotřebu, prostory plné života otevřené všem kulturám, vztahy sdílení a péče, a fóra pro dosažení rovnosti a spravedlnosti. Jedná se o opuštění ducha umrtvujícího nespravedlivého systému, který ohrožuje Zemi a který všude provozují vlády a korporace. Znamená to zároveň otevřené dveře radikální ekologické demokracii, kde lidé a planeta mají konečně hlavní slovo.

Ashish Kothari je členem Kalpavriksh (environmentální akční skupiny v indickém Pune). Vystoupil na konferenci a semináři o sociální a solidární ekonomice v rámci kampaně SUSY – SUsustainable and Solidarity economy v Praze a Brně. Akce pořádala Ekumenická akademie ve spolupráci s Trastem pro ekonomiku a společnost a NaZemi. Více na solidarni-ekonomika.cz. Z anglického originálu přeložila Hana Bernardová. Text vyšel v časopise Sedmá generace 4/2017.

Solidární ekonomika a francouzský příklad: komunitní školy v multikulturním prostředí

Josette Combes

Představení RIPESS Evropa

Interkontinentální síť pro propagaci sociální a solidární ekonomiky (RIPESS) je zastřešující organizace fungující na celosvětové úrovni a RIPESS Evropa je jejím evropským zástupcem. Vznikla v roce 2009 při příležitosti čtvrtého setkání interkontinentální sítě RIPESS a formálně byla založena na Barcelonském kongresu v roce 2011.

Hlavními oblastmi, jimiž se RIPESS Evropa zabývá, jsou:

- teritoria a místní rozvoj – prostřednictvím přeshraničních výjezdů a výměny zkušeností mezi zeměmi jižní a východní Evropy
- neformální vzdělávání – ve spolupráci s vysokoškolskými pedagogy, prostřednictvím univerzitní sítě RIUESS
- spolufinancování projektů jednotlivých členů sítě, výměna informací a práce na společných tématech, jako je např. potravinová suverenity a REDLAB (Síť experimentálních center pro družstevní, solidární a sociální ekonomiku)
- navazování kontaktů se zástupci územních orgánů a s poslanci Evropského parlamentu za účelem ovlivňování evropské legislativy, účast na evropských akcích, kde je solidární ekonomika na pořadu dne

V současnosti je hlavním projektem vytváření Panoramatu aktérů solidární ekonomiky v Evropě. Jeho cílem je posílit vztahy mezi jednotlivými aktéry, zkoumat různorodost přístupů v jednotlivých evropských zemích a vytvořit jejich mapu. Chceme také formulovat společné požadavky ve vztahu k evropským institucím. Nástrojem je dotazník na webu, který vyzývá jednotlivé aktéry, aby se představili a poskytli o sobě určité informace. Díky Panoramatu bychom měli získat přehled všech možných forem a způsobů organizace, jež občané využívají, aby rozvíjeli ekonomiku, která lépe odpovídá jejich potřebám a respektuje životní prostředí.

Máme své vlastní webové stránky na adrese www.socioeco.org, na kterých shromažďujeme publikace a informace o iniciativách a členech sítě RIPESS. Web zahrnuje i interaktivní mapu, která by se měla postupně rozšiřovat, jakmile pokročí naše práce na Panoramatu aktérů solidární ekonomiky.

Řízení organizace RIPESS Evropa probíhá horizontálním způsobem. Máme koordinační výbor složený ze zástupců národních, regionálních a tematických sítí. Ten se schází několikrát do roka a své zasedání vždy spojuje s návštěvou některého ze svých členů. Koordináční výbor podporuje na teoretické rovině poradní orgán složený z vysokoškolských pedagogů. Každý rok organizujeme valné shromáždění, které se jednou za dva roky pojí i s kongresem. Ty poslední proběhly v Berlíně (Solikon 2015), v roce 2016 nedaleko Paříže (ve Villarceux) a v roce 2017 proběhne kongres UniverSSE v Athénách.

Co je to solidární ekonomika?

Fungování ekonomiky je dnes postavené úplně na hlavu: vládou jí peníze obklopují společnost a planetu. Ve skutečnosti by to ale mělo být naopak, peníze by měly být pouhým nástrojem, sloužícím ekonomice a společnosti, které jsou součástí planety.

Vznik solidární ekonomiky je výsledkem dlouhé historie, která začíná v 19. století. Průmyslové podniky tehdy začaly vytvářet třídu špatně placených lidí, pocházejících původně hlavně z venkova, kde zanechali své rodinné vazby. Pracující se tehdy začali sami organizovat a vytvářet systémy vzájemné pomoci, například podpůrné fondy pro případ ztráty zaměstnání nebo nemoci, nákupní družstva a první družstevní banky.

V 80. letech 20. století podněcuje v lidech krize spojená s hledáním soběstačnosti úsilí organizovat se a čelit společně těžkostem, ale také hledat demokratičtější a spravedlivější systém, respektující meze ekosystému a zachovávající mír ve společnosti.

Cílem zastánců solidární ekonomiky je zavést pravidla pro podmínky práce, a to prostřednictvím demokratických postupů, které umožní všem lidem stejný podíl na rozhodování. Jde také o to dbát na rozdělení zisku mezi pracovníky a na potřeby samotného podniku a akcionářů. Například v případě zaměstnaneckých družstev jsou akcionáři sami také zaměstnanci. V neposlední řadě je nutné brát ohled na meze ekosystému, což je zásadní pro zachování trvalé udržitelnosti zdrojů.

Solidární ekonomika bojuje proti chudobě prostřednictvím posilování práv a soběstačnosti lidí a v některých zemích Evropy (Francie, Španělsko, Portugalsko) a v EU samotné je uznaná zákonem.

Solidární ekonomika, hnutí odporu proti neoliberální nadvládě

Evropa, jejíž sociální systém byl považován za jeden z nejlepších, utrpěla řadu útoků – od dob Margaret Thatcherové („There is no alternative“ – „není jiná alternativa“), přes vznik eura v roce 2001, Lisabonskou smlouvu v roce 2007, přes ekonomiku státních zásahů, ustanovení Centrální evropské banky, zavedení politiky škrťů (austerity) Angelou Merkelovou a státy předsedajícími EU, až po nynější vyjednávání o Transatlantickém obchodním a investičním partnerství (TTIP).

Hnutí občanské společnosti zároveň aktivizovaly zásadní události, jako byl pád Berlínské zdi v roce 1989 nebo protesty proti Světové obchodní organizaci v roce 1999 v Seattlu. Počínající privatizace služeb ohrožuje veřejný zájem, a proto lidi dává do pohybu. Na počátku nových forem organizace sociálních hnutí stojí španělský Indignados nebo americké Occupy Wall Street.

Ve stejné době vzniká spravedlivý obchod (fair trade), nejdříve mezi zeměmi globálního Severu a Jihu a později v rámci samotných zemí Severu a samotných zemí Jihu. Rozvíjí se také odpovědná spotřeba, ekologická družstva, etické banky a lokální měny, komunitní bydlení a občanská práva, Města změny, hnutí nerůstu, koncepce nulového odpadu, participační kultura, návrat veřejných statků do veřejných rukou (voda, energie apod.), družstva pracující s obnovitelnou energií, ekologické a drobné zemědělství nebo relokace výroby. Ve Francii, Švédsku, Itálii a Nizozemí pracuje v nějakém podniku spadajícím do solidární a sociální ekonomiky 9 – 11,5 % zaměstnanců. 14,5 milionů Evropanů (6,5 %) pracuje v rámci solidární a sociální ekonomiky (v letech 2002-2003 jich bylo 11 milionů).

Komunitní školky v multikulturním prostředí: Příklad z Francie

V 70. letech nechtěly ženy narozené v rámci baby boomu zůstat se svými dětmi doma a chtěly se vrátit na pracovní trh. V té době ale panoval nedostatek

zařízení pro předškolní děti. Několik rodin začalo s vlastním systémem, kdy se spojily, aby se o děti staraly kolektivně. Později tito rodiče najali nastálo pedagoga, ale zároveň se i nadále sami podíleli na péči o děti (od 12 do 16 let), v pronajatých bytech a domech uzpůsobených pro fungování dětského kolektivu.

Jejich cíle byly následující:

- vytvořit místa, kde se dospělí starají o děti kolektivním způsobem, a upozorňovat na potřeby, které veřejné orgány nevnímají
- propojovat solidární rodiny mezi sebou
- přemýšlet a diskutovat o otázkách výchovy s cílem změnit přístup dospělých k dětem (nenásilná výchova, respekt a naslouchání jejich potřebám)

V 80. letech se několik těchto skupin spojilo a vytvořilo ACEPP (Asociaci komunitních školek). V roce 1981 přiznala nově zvolená socialistická vláda komunitním školkám legální statut, který v roce 2000 potvrdil i zákon. Za dvacet let vzrostl na území Francie počet těchto školek z třicátky na více než 1000. V roce 1986 začala asociace ACEPP s experimentálním programem, který měl podpořit vznik center, kde se dospělí starají o děti kolektivním způsobem. Ve vyloučených lokalitách, v nichž žijí chudé rodiny imigrantů, takto vznikly 4 pilotní projekty. Po evaluaci se program rychle rozvinul a umožnil vznik dalších 50 nových center. Pro pedagogy pracující s rodinami pocházejícími z multikulturního prostředí vznikl i speciální vzdělávací program.

V roce 1991 vznikl evropský program NOW (Nové příležitosti pro ženy), společný pro Belgii, Irsko, Velkou Británii, Řecko a Francii. Jeho základním východiskem bylo mísení jednotlivých kultur a otázka, jak využít zařízení pro předškolní výchovu k propojování obyvatel čtvrti mezi sebou. Bylo založeno i centrum DECET (Diversity in Early Childhood Education and Training), ale již zaniklo.

Jak systém školek funguje

Rodiče se spojí a založí organizaci. Najdou vhodné místo splňující pravidla pro zařízení pro předškolní děti (lokální úřady často taková místa dávají k dispozici). Najmou jednoho či dva pedagogy a zažádají o povolení k činnosti u místních úřadů. Rozpočet by měly ideálně pokrývat z jedné třetiny prostředky od státu (Pokladna rodinných přídatků), z další třetiny peníze od místního úřadu

a poslední třetinu by měly tvořit příspěvky od rodičů, ve výši určené jejich příjmem. Rodiče se v péči o děti pravidelně střídají (může jít o jeden půlden za týden nebo několik hodin za měsíc). Mají právní zodpovědnost za zařízení i za jeho zaměstnance a pravidelně se scházejí, aby společně rozhodovali o jednotlivých aspektech potřebných pro dobré fungování školky a pohodu dětí.

Francouzský příklad ukazuje jen jeden z mnoha způsobů, jak je možné spolupracovat a prosazovat služby prospěšné pro celou komunitu. Jde o dobrý způsob, jak proniknout do spleti sousedských vztahů, především pro osamělé rodiče, nově příchozí či rodiny, které se snaží o integraci do místní společnosti. Ženám tento systém umožňuje hledat si pracovní příležitosti nebo doplnit vzdělání, což by bez možnosti péče pro své malé děti udělat nemohly. Nese také charakteristiky sociální a solidární ekonomiky: demokratické řízení, společný prospěch, sociální spravedlnost (cena služby se odvozuje od výše příjmů rodiny) a ohled na životní prostředí (děti dostávají zdravé jídlo).

Josette Combes je členka koordinačního výboru organizace RIPPES Evropa.

Oživit ty nejlepší tradice

Rozhovor s Ashishem Kotharim

S indickým environmentalistou Ashishem Kotharim jsme po jeho přednášce v brněnské Otevřené zahradě hovořili o tom, jak se učit jeden od druhého a vytvářet místní i celosvětové hnutí. Ashish přijel do České republiky po návštěvě Řecka, kde ho zaujaly iniciativy reagující na proměňující se hospodářskou i společenskou situaci země. Na jihu Evropy ho zaujalo i to, že slovo krize pochází z řeckého *krisis*, což označuje volbu či příležitost. Posledních pár let svého života se Ashish věnuje pátrání po nových ekonomických alternativách, pro něž se společnost může rozhodnout.

Čím se profesně zabýváte?

Pracuji pro environmentální organizaci jménem Kalpavriksh, nevládku se sedmatřicetiletou historií, kterou jsem za studií pomáhal zakládat. Věnujeme se především střetům zájmů mezi rozvojem a ochranou životního prostředí, podpoře komunit, ohrožených destruktivními rozvojovými projekty, a také komunit, které se pokoušejí najít alternativní způsoby, jak své potřeby uspokojovat spravedlivějším a udržitelným způsobem. Obecně vzato jde o to, čemu říkáme blahobyt. Naši lidé přišli s rámcem lidského blahobytu, který nazýváme „radikální ekologická demokracie“. Je to stále se rozvíjející rámec fungování společnosti, který dává každému jedinci i komunitě možnost zasahovat do rozhodovacích procesů, jež se jich týkají, a zajišťuje, že tyto procesy berou ohledy na ekologii, kulturu a socioekonomickou spravedlnost.

Zároveň spolupracuji s několika dalšími organizacemi, jsem předsedou výkonného výboru Greenpeace India, býval jsem členem mezinárodního výboru Greenpeace a také ICCA Consortium, což je celosvětový spolek tradičních kmenů a komunit a nevládních organizací, které se je snaží zachovat. A samozřejmě mám i další aktivity.

V Sedmé generaci jsme vydali rozhovory s indickými pozorovateli — Bahar Duttovou, Choitreshem Gangulyem či s Nityí a Sanjeevem Ghotgeovými. Mohlo by se zdát, že se Indie vydala cestou rychlého rozvoje, která se spoléhá na masivní využívání přírodních zdrojů a fosilních paliv a vede k intenzivnímu znečištění životního prostředí a masivnímu stěhování lidí. Není tenhle obrázek příliš pochmurný?

Před čtyřmi lety jsme s jedním kolegou napsali knížku jménem *Churning the Earth* (Stloukáme Zemi — jde o odkaz na védskou legendu o stvoření života na Zemi — pozn. red.). V ní se ohlížíme za čtvrtstoletím indického rozvoje, který vycházel z globalizované neoliberalní ekonomické politiky, ačkoliv jsme se do té doby drželi údajně socialistického modelu, který kladl důraz na soběstačnost, vliv veřejného sektoru a podobně, a zároveň stál na intenzivní industrializaci, komercializaci, využívání fosilních paliv. Ale teď se to zhoršilo, protože poslední tři desetiletí přinesla mnohem větší míru privatizace a ekonomické globalizace, mnohem víc kapitalismu. Pokud předchozí systém obsahoval prvky socialismu, ty jsou v současnosti vytěšňovány nebo oslabovány. Současný model nepovažuje ekologickou udržitelnost za důležitou hodnotu a zároveň zcela opomíjí dřívější způsoby života, které byly přímo spojené s přírodou a využíváním přírodních zdrojů, jako například drobné zemědělství, pastevectví, rybolov, dřevařství nebo řemesla pracující s přírodními zdroji. Mluvíme tu o stovkách milionů lidí, kteří jsou dodnes závislí na těchto způsobech obživy, životních stylech a řemeslech. Tento systém ohrožuje životní prostředí (existují jasné známky ekologické neudržitelnosti), v mnoha směrech znevýhodňuje zmíněné komunity a navíc přímo vede k odtržení těchto lidí od přírodních zdrojů, které jim byly obživou, a nutí je k přesídlení. Mluvíme o zhruba 60 milionech lidí, kteří byli donuceni odejít z vlastních domovů ve jménu takzvaného rozvoje. Takže pokud se na současnou situaci podíváte očima těchto komunit nebo s ohledem na životní prostředí, je to skutečně velmi pochmurný obrázek.

Jak si představujete rozvoj jako nedestruktivní proces, který přesto dokáže lidem pomoci z chudoby?

Opakovaně jsme slyšeli, že každá země si musí projít obdobím devastace životního prostředí, aby dosáhla rozvoje, aby se stala vyspělou ekonomikou, aby začala hospodářsky růst a podobně. Ale z naší analýzy vyplývá, že v Indii, stejně jako v mnoha jiných zemích, k určitému rozvoji došlo, nicméně chudoba se stále drží na extrémně vysoké úrovni. Pokud chudobu definujeme jako nedostatek jedné nebo více základních potřeb jako dostatečná výživa, pitná voda, zdravotní péče, přístup ke vzdělání či nezávadné ubytování, pak odhadujeme, že 50 až 60 procent indického obyvatelstva stále žije v chudobě. Takže víc než polovina našich obyvatel – a to mluvíme o 600–700 milionech lidí – se stále v mnoha různých ohledech potýká s chudobou. Pod hranicí chudoby se navíc nově ocitlo 100–200 milionů lidí. Ti si dříve dokázali obstarat udržitelné, poměrně důstojné živobytí díky lesu, drobnému zemědělství, pastevectví nebo rybolovu, ale upadli do chudoby, protože potřebné přírodní zdroje byly znečištěny nebo zničeny.

Drobné zemědělství je neudržitelné za současné ekonomické politiky, která podporuje komerční velkovýrobu. Takže podle našeho názoru není pravda, že tento

druh rozvoje omezuje chudobu. I ti, kteří z finančního či ekonomického pohledu bohatnou, jsou ochuzováni na duchu a kultuře, protože všichni pospícháme vstříc americkému způsobu života a zapomínáme na svou kulturní, jazykovou nebo kulinařskou diverzitu. Vytváříme tím obrovskou psychickou a duchovní krizi pro lidi, kteří už ztratili vazbu s vlastní komunitou a životním prostředím. Do Indie dorazil ten druh vykořenezení — osobního, společenského i duchovního —, jaký můžeme pozorovat na Západě. A připojil se k tradičním kastovním a genderovým nespravedlnostem, typickým pro většinu Indie.

Tohle je ta stinná stránka. Ale pozorujeme také opačný trend. Stovky organizací, hnutí a komunit reagují na tuto krizi tím, že se brání destruktivním formám rozvoje, odolávají kulturnímu a ekologickému úpadku a hledají alternativní cesty, jak uspokojit vlastní potřeby. A nejenom základní potřeby, ale také ambice. V Indii najdeme stovky, možná i tisíce případů. Na mnoha místech se například vrací organické, na biodiverzitě založené zemědělství. Dalším příkladem je decentralizované využívání vodních zdrojů, při kterém lidé nejsou závislí na velkých přehradách a přepravě vody na velké vzdálenosti. Anebo decentralizace správy, kdy komunity prohlašují, že nepotřebujeme centrální vládu, aby nám diktovala, co máme dělat, že o sobě chceme rozhodovat sami, zavést mnohem přímější podobu demokracie. Anebo existují alternativní formy živobytí, například návrat tradičních řemesel, s nimiž přicházejí i moderní, ale k životnímu prostředí šetrné vzorce spotřeby. V mnoha ohledech jde o oživení těch nejlepších tradic a jejich spojení s tím nejlepším z nových myšlenek a postupů.

Na tomhle místě je třeba připomenout, že ne všechno tradiční bylo také dobré. Indické tradice jsou zdrojem obrovských problémů, jako je nerovnost mezi kastami a pohlavími. Přesto obsahovaly mnoho pozitivního, zejména pokud jde o vztah člověka k zemi a přírodě. Tohle můžeme spojit s novými způsoby správy, s demokratickými principy. Po celé zemi lze pozorovat vzestup různých občanských hnutí, včetně hnutí mládeže, jejichž cílem je usilovat o odlišnou budoucnost, o změnu destruktivního přístupu, který jsme doposud zastávali. Tyto iniciativy stále intenzivněji monitorujeme a nedávno jsme spustili webovou stránku www.vikalpsangam.org (či www.alternativesindia.org), na které se o nich lze dočíst více.

Jak byste charakterizoval indické environmentální hnutí?

V případě Indie si musíme uvědomit, že neexistuje nic „indického“. To by bylo jako říct, že je něco „evropské“. Indie je vnitřně stejně rozdílná jako evropský kontinent. Tamní environmentální organizace a hnutí jsou rozličného druhu, možná bychom je mohli rozdělit do dvou až tří velmi širokých kategorií. Existují městské environmentální nevládní organizace střední třídy, asi jako ta, pro

kteřou pracuji já. Ty mají různé cíle: některé z nich se snaží podporovat občanská hnutí, komunitní hnutí a usilí o spravedlnost a rovnost. Jiné se věnují poněkud elitářštějším tématům, jako je například ochrana divoké přírody, třebaže na úkor drobných komunit, které dané oblasti obývají. Anebo boj za čisté Dillí na úkor dělníků zaměstnaných v továrnách, které způsobují znečištění. Takže takový velmi úzce zaměřený přístup, který by se dal charakterizovat slovy „Ať se to děje někde jinde, ale ne tady“ — továrny se mohou přestěhovat kamkoli jinam, ale v Dillí je nechceme. Ve městech tedy působí aspoň dva druhy středních nevládních organizací.

Další typ environmentálního hnutí je víc zaměřený na komunity, zahrnuje skupiny lidí s nízkými příjmy, pastevce, původní obyvatelé a kmeny v pralese, rybářské komunity. Pro ně je životní prostředí zároveň prostředkem obživy. Nejde pouze o estetickou hodnotu, ale o přežití. Někteří lidé tomu říkají environmentalismus chudých (já bych řekl spíš marginalizovaných, protože ve skutečnosti nejsou všichni „chudí“) a je to nejdůležitější směr, ve městech i vesnicích existuje mnoho různých iniciativ.

Třetí druh environmentalismu představují lidé, kteří se zajímají o akademický výzkum, právní podporu, soudní spory, mimosoudní vyrovnání a podobně. Jsou to lidé žijící ve městech, mohou být vedeni snahou pomoci chudým, anebo to mohou být bohatí lidé věnující se vlastnímu výzkumu, vlastním právním krokům. V tomto typu environmentálních hnutí se projevují třídní, kastovní a genderové rozdíly. Je to velmi pestré.

Jak tato hnutí vnímá veřejnost? Nevidí v nich snahu brzdit rozvoj celé země?

Záleží na tom, jak definujete pojem veřejnost. Pokud se bavíme o městské střední třídě, která sleduje televizi a čte noviny, pak velká část této společnosti skutečně vidí v environmentalistech přesně to, co jste právě popsal — lidi, kteří na všechno říkají ne a sami nemají jasno v tom, co vlastně chtějí. Označují je za odpůrce rozvoje a poslední dobou čím dál více také za lidi přehlížející národní zájmy. Tento pohled u určité části veřejnosti přetrvává. Ale v rámci střední třídy se najdou i lidé, kteří se čím dál více ztotožňují s některými aspekty environmentálního hnutí, například s poptávkou po organických potravinách nebo s omezením znečištění vzduchu, protože si uvědomují, že se jich tyto problémy přímo dotýkají. Chudí ve městech i na venkově vnímají environmentalisty dvěma způsoby — pro chudé, kteří se snaží uchovat si své živobytí i v mainstreamovém modelu rozvoje, představují environmentální organizace něco pozitivního. Ale pro všechny ostatní, kteří usilují o stejnou životní úroveň jako příslušníci střední třídy, větší domy, auta, zaměstnání v továrnách a podobně, jsou environmentalisté odpůrci rozvoje, odpůrci jejich zájmů.

Současná vláda vyvíjí tlak na Greenpeace India. Co se stalo?

Greenpeace India se nyní stále daří! Vláda na ni zaútočila několika různými způsoby. Například zmrazila její zahraniční účty. Pokusila se zmrazit i domácí účty, ale Greenpeace se obrátila na soud a ten okamžitě rozhodl, že s nimi může svobodně nakládat. Greenpeace India získává asi 60 % svých prostředků od domácích dárců, asi padesáti tisíc příznivců. Takže poté, co byly obstavené účty znovu otevřeny, mohla Greenpeace pokračovat ve většině svých aktivit. Ale došlo k významnému úbytku zaměstnanců.

Další útok směřoval na status Greenpeace jako organizace osvobozené od zdanění příjmů. Protože tento status má mnoho organizací, vláda prohlásila, že pokud Greenpeace nevyvíjí sociálně prospěšné aktivity, neměla by být od zdanění osvobozena. I proti tomuto záměru se organizace bránila u soudu.

Třetí útok směřoval proti samotné registraci. Většina nevládních organizací je registrovaná jako sdružení nebo fond. I tuhle registraci vláda v případě Greenpeace zpochybnila. Kdyby ji zrušili, pak by Greenpeace India musela ukončit své aktivity, přinejmenším formálně. Dosud se jí díky rozhodnutím soudu daří přežívat a je stejně aktivní a kritická jako včdycky. Myslím, že hlavním důvodem je přetrvávající společenská podpora. Ale útoky proti Greenpeace jsou také celkem příznačné: vláda se snaží ukázat, že pokud se jí podaří zlikvidovat Greenpeace, zvládne zničit jakoukoli nevládní organizaci. Je to signál pro nás všechny, pro celou občanskou společnost, že bychom raději měli rychle přestat kritizovat vládní kroky, přestat se bouřit, chovat se slušně a držet krok, protože jestli ne, tak nás vláda zlikviduje. Částečně to zabírá, protože mnohé nevládní organizace se skutečně umírnily a přestaly otevřeně kritizovat vládní politiku. Ale myslím, že indická občanská společnost je dost silná na to, aby této hrozbě dokázala čelit. Stovky organizací prohlašují, že odpor proti politice vlády je součástí našich demokratických práv a že budou i nadále kritizovat, co se jim nelíbí. Je to zajímavé období. Uvidíme, co se bude dít dál.

Zdá se, že se toho hodně děje na nejnižší úrovni. Jaké jsou možnosti na celostátní politické rovině? Je nějaká šance, že by se v Indii zrodila „strana zelených“?

Myslím, že v blízké budoucnosti v indické politice prostor pro takovou stranu není. Hlavně proto, že indiští environmentalisté se ještě dost dobře nenaučili spojovat svá témata s tématy nedostatku potravin, chudoby a rozvoje, jak to dělají mainstreamové strany. Ty mluví o tom, jak lidem pomohou z chudoby a zajistí dostatek jídla a práce pro všechny. Ačkoli environmentalisté na těchto problémech opravdu pracují, zatím se jim nedaří tohle své úsilí mediálně prezentovat. Další věc je, že když se podíváte na různé „strany zelených“ po celém světě,

obvykle se rodí ze střední třídy. A indická střední třída, anebo aspoň její většina, doposud nevěnovala environmentálním tématům moc velkou pozornost. Proběhly dva nebo tři pokusy založit jakousi zelenou stranu, ale nefungovalo to.

Jinou strategii představuje přimět stávající politické strany, aby se více věnovaly ekologickým tématům. V tomto směru bylo učiněno více pokusů. Máme také novou stranu jménem Aam Admi (Strana všech lidí), která se zrodila z protikorupčního hnutí a věnuje se i sociální problematice. Ale došlo tam k vnitrostranickým sporům, takže tahle strana momentálně není moc jednotná. Velké strany — Kongres a BJP (Bharatiya Janata Party) sice ve svých programových prohlášeních mluví o ochraně životního prostředí, ale ve skutečnosti tato agenda nepatří mezi jejich priority.

Třetí možnou strategií je dosáhnout významného posílení mimostranického politického procesu. Všichni se tak či onak podílíme na politickém životě. Pokud my, organizace občanské společnosti, posílíme, získáme mnohem větší možnosti ovlivňovat politiku, včetně samotného systému koncentrace moci. To je, pokud jde o politiku, taková třetí cesta.

V Indii představují asi 7—8 % obyvatelstva původní domorodé kmeny. Jaký je jejich vztah k environmentálním hnutím a jak se mohou zapojovat do demokratické politiky?

Někteří environmentalisté se zapojili do aktivit domorodého obyvatelstva, například proti těžbě nerostného bohatství. Máme mnoho společného. Hodně například spolupracujeme s komunitami, které bojují o své právo užívat prales a vodní zdroje. Jde o dobrou synergii a spolupráci. Ale na druhou stranu si značná část domorodého obyvatelstva nechala namluvit, že jejich jedinou spásou je moderní rozvoj. A mnozí politici z jejich řad jsou voleni do funkcí a podporují rozvoj v mainstreamovém smyslu. Vládní politika blahobytu je orientovaná na mainstream. Spousta peněz putuje do oblastí osídlených domorodci, například do jejich školství. Ale školy tam vedou lidé pocházející z jiných oblastí a vyučují se v úředních jazycích, nikoli v jazycích domorodého obyvatelstva. Dětem se vlastně vštěpuje, aby opustily způsob života tradičních kultur. Bohužel se dostaly mezi mlýnské kameny, protože na jednu stranu nemohou pokračovat v tradičním, udržitelnějším způsobu života svých předků, ale na druhou stranu nedokážou zapadnout do moderní společnosti, protože počáteční úroveň jejich znalostí je výrazně nižší než celostátní průměr. Ani v rozpětí dvou generací pro ně není reálné, aby se dostaly na úroveň ostatních. Totéž platí i pro dality (takzvané „vyvržence“ hinduistické společnosti, nejvíce utlačovanou a vykořisťovanou kastu). V současnosti se domorodá hnutí intenzivně zamýšlejí nad tím, jaký druh pokroku je pro ně vlastně nejpříznivější. Otázkou je, co by v modernizované Indii

přineslo blahobyt domorodým obyvatelům. Jsem přesvědčen, že v některých oblastech Indie budou domorodé kmeny a environmentalisté schopni spolupracovat ve snaze najít nové pojetí blahobytu. A možná pak zbytku společnosti ukážou, jak by mohl vypadat blahobyt, který je dlouhodobě udržitelný.

Ted' jedna osobní otázka: co považujete za své největší profesionální selhání?

Myslíte selhání nebo slabost? Zpětně vzato bych řekl, že jsem se měl místo aktivismu a výzkumu víc věnovat práci na nejnižší úrovni, práci s lidmi. Nedovedu říct, jestli jsem v tomto ohledu dokázal vyvolat nějakou transformaci. Naštěstí se toho dokázali zhostit další pracovníci Kalpavrikshe. Kromě toho lituji, že jsem se nedozvěděl víc o lokálních kulturách a nenaučil se víc místních jazyků. Mám pocit, že toho o Indii vím méně, než bych měl.

Jak pohlížíte na svou ekologickou stopu? Máte v tomto ohledu nějaký konkrétní přístup?

Myslím, že stejně jako mnoho Indů z mé společenské třídy žiju rozporuplným životem. Snažím se svou ekologickou stopu mnoha způsoby zmenšovat, například denně jezdím do práce a z práce asi 15 kilometrů na kole, nemám doma chladničku ani televizor, snažím se nakupovat potraviny s ohledem na co nejmenší množství obalového materiálu a podobně. Rozpor spočívá v tom, že pořád hodně létám po světě. I tentokrát jsem do Evropy přiletěl. A tak je moje uhlíková stopa nejspíš dost velká, přestože se ji snažím všemožně zmenšit. V rámci Indie zavedla naše organizace novou dopravní politiku ke snížení uhlíkové stopy, ale já jsem přesvědčen, že je pro mě důležité navštěvovat i další země. Nevím, jak se tomu vyhnout. Kdybych přestal cestovat, nebyl bych schopen dál dělat to, co dnes dělám. A mám pocit, že je to stále důležité. Jednak proto, že v tom chci pokračovat, jednak aby i nadále fungovala globální spolupráce mezi lidmi, kteří se věnují stejným tématům. Můžeme se od sebe navzájem hodně naučit a společně vytvořit celosvětové hnutí. Potřebujeme nejen lokální hnutí, ale také ta globální.

Už jste v Evropě strávil pár týdnů. Vnímáte nějaké styčné body mezi zdejšími iniciativami a občanskou společností v Indii? Můžeme se navzájem nějak inspirovat?

V zemích jako Indie zůstává stále zcela přirozenou schopnost lidí pracovat jako součást kolektivu, uvažovat o věcech jako o součástech celku a chovat se solidárně. To bývalo podstatnou součástí naší tradice a ještě se to docela nevytratilo. A schopnost vytvářet občanská hnutí skutečně od základů, třeba i z řad těch nejchudších. Ale kdykoli se domorodí obyvatelé chystají na demonstraci, třeba v Dillí, ztrácejí malý kousek svého každodenního života, což je oběť. Dokážeme

spolu navzájem soucítit. Tohle je environmentalismus v podání marginalizovaných. Možná to může posloužit jako inspirace při tom, co se děje v Evropě.

Za posledních pár týdnů jsem se naučil mnoho nového. Až se vrátím do Indie, rád bych pracoval na schopnosti změnit pohled na peníze i ve velmi komercializované, na penězích závislé společnosti. Na věcech jako časové bankovnictví nebo dobrovolnictví. A také na možnosti vytvářet družstva v nových odvětvích, například v gastronomii. A na fabrikách ve správě zaměstnanců, které jsem viděl v Řecku. Tohle jsou věci, které v Indii nemáme anebo tam jsou v plenkách a dosud se jim nevěnuje pozornost. Barterové obchody, směna bez peněz, pochopitelně existovaly (a v některých oblastech do jisté míry stále existují), ale postaru a ne nutně spravedlivě. Nemáme místa, kde by skupina mladých lidí založila restauraci jako družstvo. Jedním z největších témat je v Indii to, co by měli dělat mladí. Většinou je přitahuje americký sen. Ale tady jsem viděl, že někteří mladí lidé tenhle způsob života zpochybňují a žijí jinak. Například založí družstvo za účelem otevřít si kavárnu a ještě řeknou, že část zisku využijí na sociální programy, třeba na podporu uprchlíků. V Indii nemůžeme mladým lidem z měst vnucovat, aby se vrátili k zemědělství. Ale družstevní kavárna nebo malá IT firma, ve které všichni berou stejný plat — takové věci by u nás mohly fungovat.

A pak je tu nerůst. Pro Indii jako celek to není zrovna aktuální téma, ale určitě tam žije na sto milionů lidí, kteří by měli projít obdobím nerůstu, protože spotřebovávají příliš mnoho. Nemůžeme jen tak převzít evropský model, ale základní principy a hodnoty jako spolupráce, solidarita, schopnost vyžít z menšího množství zdrojů nebo naslouchání chudým, to jsou věci, které bychom mohli sdílet. Některé z těchto hodnot a principů rozpracováváme v rámci procesu nazvaného Vikalp Sangam (Souběh alternativ), který jsme už docela dávno spustili jako platformu spojující ty, kteří hledají alternativy v celém spektru lidských aktivit, umožňující jim sdílet své výsledky, spolupracovat a vytvářet společné vize budoucnosti na základě všeobecně sdílené soustavy hodnot a principů (viz sekce Alternatives na našem webu <http://kalpavriksh.org>).

Připravil Adam Čajka, působící v nevládní organizaci NaZemi. Rozhovor vyšel v časopise Sedmá generace 3/2016 a vznikl díky evropskému projektu SUSY — Sustainable and Solidarity economy, v rámci něhož Ashish Kothari navštívil Českou republiku a měl možnost seznámit se s místními iniciativami solidární ekonomiky, například Centrem Veronica Hostětín, kavárnou Tři ocásci anebo Fair & Bio pražírnou. S přednáškami vystoupil v Praze a Brně. Akce pořádala Ekumenická akademie ve spolupráci s NaZemi a Trastem pro ekonomiku a společnost. Více na: solidarni-ekonomika.cz.

Sběr odpadu je práce

S Lakshmi Narayanan o navrácení důstojnosti dalitským ženám

Markéta Vinkelhoferová

Zakladatelka odborové organizace indických sběraček odpadu zasvětila svůj profesní život zlepšení pracovních podmínek nejchudších a nejpovrhovanějších členek indické společnosti. Mluvili jsme o jejich životě a také o tom, zda vzdělání osvobozuje od chudoby a nakolik spolu souvisí řešení sociálních a environmentálních problémů.

Už téměř tři desetiletí pomáháte indickým sběračkám odpadu domoci se pracovních a občanských práv. Jak jste se k tomu dostala?

Když jsem v roce 1989 ukončila vysokoškolské studium sociálních věd v Bombaji, vrátila jsem se zpět do svého rodného města Pune ve státě Maháráštra, kde se objevila nabídka pracovní pozice na univerzitě v oddělení vzdělávání dospělých. Smyslem práce bylo pečovat o celkové vzdělávání dospělých, ne jenom je učit psát a počítat. Mou úlohou bylo vymyslet pro chudé projekty, které by vytvářely příjmy. Lidé ze slumů za svou nejnutnější potřebu bez váhání označovali obživu – práci. Brzy poté, co jsme spustili několik takto zaměřených projektů, jako třeba vyrábění sušených produktů či družstvo šiček, jsme však zjistili, že tento typ školení není pro chudé zrovna to pravé.

V čem byl problém?

Především se nikdy nedostanete k těm úplně nejchudším, protože ti už pracují. Jinak by nepřežili. Po ročním úsilí bylo jasné, že projekty zaměřené na vytváření příjmů nevedou k práci na plný úvazek, která by zaručovala aspoň minimální mzdu. Konkurence stávajícího neformálního a neregulovaného trhu, který je zapleten do mnoha nekalých obchodních praktik, je příliš velká. Mezitím za námi přišlo několik dětí, které se živily sběrem odpadu a chtěly se naučit číst a psát. Zařadili jsme je do programu gramotnosti a začali zkoumat, jaké jsou podmínky jejich práce. Učení jim šlo, problém ale spočíval v tom, že po svých náročných výpravách za odpadem pak ve třídě pospávaly. Proto jsme se snažili umožnit jim přístup k vytříděnému odpadu z nedalekých bytovek, abychom jim ušetřili čas, který trávily vybíráním popelnic.

Začali jste tedy s dětmi...

Oslovili jsme několik stovek občanů a institucí v dané oblasti a přesvědčili je, aby třídili svůj odpad. A tehdy k nám přišly matky oněch dětí s otázkou: Proč neposkytnete tříděný odpad i nám? Mohly bychom pak poslat své děti do školy. To byla voda na náš mlýn. Pokud by měli rodiče přístup k lepší práci, jejich děti by nemusely pracovat vůbec! Potom jsme mohli začít s úplně novým programem zaměřeným na školní docházku. Začali jsme s třiceti dětmi a stovkou rodičů v jedné chudinské oblasti a rozhodli se trochu to institucionalizovat – rozdávali jsme letáky, propagovali třídění. Po večerech jsme společně chodili do slumů, abychom mobilizovali další sběračky odpadu, přičemž zůstat přes noc v jejich domovech byl nejlepší způsob, jak je aktivizovat a propojit.

Jak se sběračky odpadu ve městě Pune dostaly do slumů? Odkud se vzaly?

Většina z nich se přistěhovala z venkovských oblastí. V roce 1972 bylo v provincii Maháráštra nebyvalé sucho, které vyhnalo lidi z domovů. Jednomu velkému slumu v Pune se dokonce říká Sucho právě proto, že vznikl v důsledku této migrace. V Indii míváme často nedostatek vody a konkrétně v naší provincii jsou mnohé oblasti k suchu velmi náchylné. Existuje mnoho pracujících, kteří nevlastní půdu a obhospodařují pozemky jiných lidí. Právě ti museli odejít. Nejchudší a příslušníci nízkých kast nemají v případě sucha jinou možnost než jít do měst. Je to dlouhodobý problém, který souvisí s využíváním a distribuováním vody. Příslušnice nízkých kast nemohou sehnat práci ani jako pomocnice v domácnostech, proto končí jako sběračky odpadu. Většina patří mezi dality – „nedotknutelné“, kteří byli vyloučeni z kastovního systému.

Sběr odpadu je tedy indickou společností považován za špinavou práci?

Je to špinavá práce. Přestože jsou ale pracovní podmínky možná horší než v jiných odvětvích neformálního sektoru, příjem je mnohem vyšší. Například při pouličním prodeji budete potřebovat vhodný prostor a nějaký počáteční kapitál. Sběr odpadu neklade téměř žádné vstupní nároky – nepotřebujete žádné vzdělání, žádné dovednosti, žádné investice, jen fyzickou energii a pytel. Tahle práce má také silné genderové aspekty. Odpad se považuje za špinavý a poskvřňující. Lidé spojení s odpadem pocházejí z nižších kast nebo ze tříd, které jsou označovány za nižší, a z genderu, který je považován za horší. Odpad tedy typicky sbírá chudá dalitská žena, což platí s výjimkou velkých měst, jako jsou Dillí, Bombaj, Bengalúru, Čennai či Kalkata.

Co bylo podnětem k vytvoření odborové organizace sběraček?

V důsledku naší kampaně za zajištění lepších podmínek pro sběračky začaly stovky domácností třídít odpad a objevil se jeden podnikatel, který chtěl celý obchod s odpadem převzít. Po protestech byl z této oblasti vypuzen, ale uvědomili jsme si, že takhle nemůžeme pokračovat. Dříve nebo později se může někdo jiný pokusit udělat totéž. Navrhli jsme proto vytvořit odbory, abychom měli lepší pozici při komunikaci s městem a státem a mohli věci posouvat dále. V Pune existoval a stále existuje proslulý svaz nosičů, který nám posloužil jako vzor.

Jaký mělo vytvoření odborové organizace dopad?

Naše organizace nebyla první, která ve slumech působila. Rozdíl byl v tom, že předtím ještě nikdy nebyl organizován sektor sběru odpadu. Pro sběračky se tak objevila naděje, že se něco vyřeší. Na první shromáždění na své vlastní náklady dorazilo patnáct set sběraček odpadu, které chtěly promluvit o svých problémech a sdílet je. Rozhodlo se, že se zaregistrujeme jako odborová organizace, protože jsme cítili, že je důležité, aby sami pracující, společnost jako celek i úřady chápali sběr jako práci. Bylo nutné, aby se této práci dostalo uznání, jaké si zaslouží. Správní rada byla sestavena ze dvou z nás, tedy univerzitních pracovníků, a dvou sběraček z dalitské skupiny. Pak jsme začaly organizaci propagovat, navštívily jsme i ten nejposlednější slum a nabádaly sběračky, aby se u nás zaregistrovaly a zaplatily členský poplatek. Jde o odborový svaz, členskou organizaci, takže poplatek je pro každého povinný.

Jak se podařilo sběračky přesvědčit, aby do organizace vstoupily?

Sběračky byly běžně pronásledovány policií a obviňovány z toho, že jsou zlodějky, že mají ve svých vacích ukradené věci, občas byly dokonce třeba na den zadrženy. Když se začalo s protestními pochody, sběračky okamžitě viděly výhody kolektivní síly. Byly schopné se rychle zorganizovat, nějakých pět set žen se třeba objevilo na okupačním protestu vsedě před policejní stanicí. Ukázalo se to jako velmi účinné. Policie se začala veřejně omlouvat, dokonce vrátila zabavené peníze! A dnes si dává trochu větší pozor, protože ví, že už sběračky odpadu nemůže běžně brát do vazby jen na základě podezření.

Pokud bych se dnes, tak jako před dvaceti lety, měla rozhodnout, na čem máme začít pracovat, řekla bych: Zabývejme se tříděním. Zlepšeme přístup k odpadu pro všechny sběračky. Univerzita nicméně nikdy nechtěla rozhodovat o tom, co je důležité, protože sběračky to mohou samozřejmě posoudit daleko lépe. A ty jasně vyjadřovaly, co je zasahuje nejvíc: obtěžování ze strany policie. Navíc jejich práce byla považována za neviditelnou a trestnou. Neměly žádná práva. Naše členské průkazky dokládaly, že sběr je práce, navíc významná jak pro životní prostředí, tak pro likvidaci městského odpadu. Zpočátku místní úřady tvrdily,

že se jich problém sběru odpadu netýká. Po několika protestech a jednáních se je podařilo přesvědčit, aby samy začaly vydávat průkazy potvrzující, že práce, kterou sběračky dělají, městu pomáhá. Průkaz říká, že pracovnice je oprávněna sbírat odpad v určených oblastech a mělo by se s ní jednat s respektem.

Patrně jste se ale nezastavili u průkazek...

V roce 2000 jsme spustili společnou studii s Mezinárodní organizací práce (ILO), Německou společností pro mezinárodní spolupráci (GIZ) a jinými mezinárodními a národními organizacemi, jejímž cílem bylo potvrdit naši domněnku. Prokázalo se, že práce sběraček odpadu uspoří městu několik milionů rupií ročně. To byl argument, proč by město mělo financovat pracujícím pojištění, což se vlastně stalo o tři roky později.

Tehdy nastal rozhodný moment v jednání s městskými úředníky?

Žádný nenastal, i v současnosti naše úsilí pokračuje. Ale stále se pohybujeme úspěšně vpřed. Vždy jsme používali kombinaci strategií: jak přímé prosazování, tak jednání s volenými zástupci, za kterými chodíme i se sběračkami. Jsou si vědomí, že tyto pracující ženy představují významnou část elektorátu. Dále byly důležité výsledky výzkumu a to, že jsme našli mnoho nakloněných úředníků, kteří našemu programu pomohli.

Jak a proč došlo v Pune k založení družstva SWaCH pro sběr a zacházení s komunálním odpadem?

Když jsme zařídili pojištění, přišel další logický požadavek: městská samospráva by měla chránit právo sběraček na odpad, a tím i na práci. Nejlepším způsobem naplnění tohoto požadavku bylo institucionalizovat systém sběru odpadu dům od domu. Po dlouhých debatách se jako ideální model ukázalo družstvo. První rok byl opravdu úspěšný. Družstvo SWaCH získalo smlouvu na to, aby se staralo o nakládání s odpady v celém městě. Spolupráce s městem ovšem nebyla ani zdaleka hladká, odměny byly vypláceny občas se zpožděním, v projektu se ale pokračovalo, jelikož sběračky byly placeny přímo z peněz občanů Pune.

Jak bylo zajištěno, aby ženy dosáhly lepšího postavení?

Dohlédli jsme, aby odborová organizace i družstvo zrcadlily stav, že většina pracujících v tomto sektoru jsou ženy. Víme o mnohých odborech, nevládních organizacích a družstvech, které se zaměřují na určitou část společnosti, ale jejich vedení tu konkrétní oblast nereprezentuje. Ve vedení bývají muži, zatímco zaměstnanci jsou převážně ženy. Ke skutečnému posílení jejich postavení může

dojít pouze v případě, kdy sběračky zastupují samy sebe. Také jsme se postarali o to, aby členství získaly pouze sběračky, nikoli jejich manželé či synové.

Jak vypadá obyčejný den sběračky?

Sběračka ze SWaCH začne svůj den v půl osmé ráno tím, že si vyzvedne svou kárku, má také kbelíky, uniformu, rukavice a pracovní boty. A samozřejmě průkaz. Každá se stará o vymezenou oblast, tedy o určitý počet domácností, od nichž sbírá odpad, který je obvykle vytříděný do dvou kategorií: organický a recyklovatelný. Sběračka odveze organický odpad na kompost a zbytek – papír, plast a kov – prodává výkupci. Peníze dostává buď za kus či za kilogram materiálu. Na konci každého měsíce jí každá domácnost za služby zaplatí uživatelský poplatek. Je to přibližně jeden americký dolar za měsíc, přičemž sběračka je obvykle schopna poskytovat služby asi sto padesáti rodinám. Vydělá si tedy sto padesát dolarů vybíráním poplatků a přibližně stejnou hodnotu prodejem odpadu ve výkupně. Je to o málo více, než kolik činí v Indii minimální plat.

Stále tyto sběračky žijí ve slumech a mají hodně dětí? Taková je alespoň stereotypní představa městské chudiny...

Většina jich bydlí ve slumech nebo chudších oblastech, ale počet dětí se snižuje, mladé matky mívají dnes dvě nebo tři. Potomci sběraček jsou gramotní, jejich matky totiž významně investovaly do vzdělání svých dětí. Některé z těch vzdělanějších pracují v odborové organizaci a v družstvu na kancelářských pozicích.

Existuje v Indii korelace mezi gramotností, vzdělaností a lepším životem? Pořád slyšíme, že díky vzdělání se lidé v zemích globálního Jihu mohou dostat z chudoby.

Nemám na to jednoznačnou odpověď. Nesouhlasila bych ale s tím, že někdo začne více vydělávat, jakmile dostane diplom. Z indického školského systému vychází spousta vysoce vzdělaných lidí. Máme pravděpodobně nejvíce inženýrů na světě, ale prvenství máme i v počtu negramotných. Je to ostudné. Naše vláda hodně investovala do vysokých škol, ale relativně málo podporovala základní vzdělávání, což je důvod, proč je u nás tak otřesná úroveň gramotnosti. Nemyslím si, že gramotnost vyřeší všechny problémy. Rozhodně ale chceme, aby další generace gramotná byla a prošla vzdělávacím systémem. Bohužel se ovšem stává, že vzdělání potomci sběraček nakonec vydělávají méně než jejich rodiče.

Organizovala jste hodně akcí nenásilného odporu, které poukazovaly na sociální nespravedlnosti ve společnosti: dětskou práci, policejní obtěžování, případy znásilnění. Lze už v současnosti hodnotit dopady vašich snah?

Vzpomínám například na fyzicky křehkou členku odborů, která nebyla zrovna výřečná. Nevypadalo to, že by na ni měla organizace nějaký zvláštní dopad, dokud nebyla její neslyšící dcera znásilněna jedním z mladíků z komunity. Nejenže pak bojovala za svou dceru, ale statečně odolávala jakýmkoli pokusům násilníka, policie a místních úřadů případ ovlivnit. Všichni nesmírně usilovali o to, aby bylo obvinění staženo. Postavila se jim s vědomím toho, že za ní stojí spousta dalších žen, které s ní budou proti nespravedlnosti bojovat. Druhá strana byla ochotna udělat cokoli, aby se případ zamekl pod koberec, dokonce jí nabídli peníze, ona ale sehnala pro svou dceru tlumočnicka a násilník byl nakonec potrestán. Existuje mnoho případů, kdy znásilnění zločincům projde, a sledování boje této sběračky bylo velmi inspirativní.

V jednom ze svých projevů v Česku jste se zmínila o akci, kdy jste posílali použité plenky a dámské vložky zpátky jejich výrobcům. Jaký byl smysl té akce?

Ačkoli mnoho domácností začalo třídít odpad, sběračky mají stále problémy s hygienickým odpadem. Město souhlasí se SWaCH, že výrobci by měli být součástí řešení, jak zacházet s těmito znečištěnými produkty. Snažily jsme se s nimi spojit po celá léta, a nic se nedělo. Ale přesně týden po spuštění naší kampaně nazvané Pošlete to zpět, když dostali poštou použité jednorázové pleny, se najednou ukázali v Pune. Obávali se negativního dopadu na veřejné mínění, protože kauza se objevila v novinách. Bohužel jen neustále opakovali, že zvýší povědomí o problému. Naše odpověď zněla: Můžete zvyšovat povědomí klidně příštích dvacet let, ale sběračky potřebují řešení už dnes, protože s vašimi produkty zacházejí dennodenně.

Díky kampani vláda přikázala společnostem, aby převzaly odpovědnost za své problematické produkty. Ještě to nebylo implementováno, ale v Pune se budeme snažit o vytvoření modelu, který se, jak doufáme, stane návodem pro celou zemi.

Je váš model finančně udržitelný?

Družstvo SWaCH pomáhá s tím, co je zřetelně odpovědností vedení města, tedy efektivně nakládat s odpadem. Nedomníváme se, že nejhudší by měli jakýmkoli způsobem město dotovat. Tento model funguje a je udržitelný pouze v případě, že město působí jako partner a je ochotno přispívat – nikoli nutně platit pracující, ale poskytovat vybavení, sociální a zdravotní pojištění a prosazovat podpůrné politiky. Věříme, že obce a vláda zajistí, aby byly dodržovány předpisy. Zacházení s odpady je komplikovaná záležitost. V západních zemích, kde se vlády zaměřily na centralizovanou, nákladnou a náročnou řešení, došlo k šíření technologií, které nejsou z hlediska životního prostředí v dlouhodobém horizontu udržitelné. A pokud ano, je to jen proto, že tyto země mají více peněz. Ale ani tak si nejsme

jisti, že centralizovaný systém hospodaření s odpadem je tím nejlepším řešením. Určitě ne pro nás v Indii, kde máme takovou obrovskou pracovní sílu, ale dost možná ani pro vás v Evropě.

Pohybujete se v oblasti sběru odpadu více než čtvrt století a zmínila jste, že to byla vlastně docela zábava. Co jste tím měla na mysli?

Zábavné je všechno, každý zápas, každý protest, každá diskuse a setkání se sběračkami. Mají velký smysl pro humor, nesedí a nepláčou a nevzdychají nad svou situací. Jsou pragmatické a odvážné, čelí svým problémům s úsměvem, jsou připravené zkusit nové věci. Sběr odpadu nutí lidi bojovat se psy, kočkami, hlodavci, policií a kdoví čím ještě. To z nich ale dělá silnější osobnosti. Kromě toho byly sběračky vždy zvidavé, kladly správné otázky a nutily nás přemýšlet o tom, co můžeme dělat jinak. V prostředí této komunity je spousta naděje a optimismu.

V Česku jste viděla některé iniciativy založené na sociální a solidární ekonomice – navštívila jste Centrum Veronica v Hostětíně, družstevní kavárnu Tři ocásci v Brně nebo Fair & Bio pražírnu v Kostelci nad Labem. Jaký jste z těchto míst měla dojem?

V Indii se mnoho lidí rozhodlo spolupracovat prostřednictvím družstev, protože neměli jinou možnost. Za fascinující považují, že lidé v Česku to tak dělat vlastně nemusí. Převládá u nich ale pocit, že by to tak dělat měli. Je působivé vidět odhodlání spolupracovat proto, aby situace zůstala v našich rukou.

Z angličtiny přeložila Marta Martinová.

Lakshmi Narayanan (nar. 1967) je indická sociální aktivistka, výzkumnice, spoluzakladatelka a bývalá generální tajemnice Sdružení pracujících s papírem, sklem a kovy (KKPKP), odborové organizace samostatně výdělečně činných sběraček odpadu, která má přes devět tisíc členů, převážně žen. Organizace rází názor, že sbírání odpadků nabízí udržitelnou, ekonomicky efektivní a k životnímu prostředí šetrnou alternativu vůči obvyklému systému nakládání s komunálním odpadem. Lakshmi Narayanan je také spoluzakladatelkou družstva Solid Waste Collection and Handling (SWaCH), které sdružuje dva tisíce sběračů a především sběraček odpadu. SWaCH (což zároveň znamená „čistý“) je největším autonomním družstvem v Indii. Od roku 2008 Narayanan pro síť WIEGO (Women in Informal Employment: Globalising and Organizing) koordinuje činnosti související se sběrem odpadu v Indii a Asii. Letos zavítala do Česka, aby zde sdílela své zkušenosti se sociální a solidární ekonomikou.

Potravinové družstvo Dobrze a Nové družstevnické hnutí v Polsku

Wojtek Mejor

Nové družstevnictví

Počátek družstevnického hnutí v Polsku spadá do 19. století, kdy vznikala pěstitelská a odběratelská družstva jako možnost, jak budovat a posilovat lokální ekonomiky v okupovaných oblastech. V meziválečném období 20. a 30. let nastaly pro družstva po celém Polsku zlaté časy, které ale nečekaně přerušila druhá světová válka. V době Polské lidové republiky se pak družstva naopak rozvíjela a vedla hierarchickým způsobem a zaměřovala se spíše na vlastní ekonomický růst, než na snahu o udržitelnost a demokracii. Družstva se tedy v důsledku toho od původní myšlenky družstevnictví odklonila.

Trvalo téměř dvě desetiletí neoliberálního kapitalismu a globální krize, než se myšlenky družstevnictví staly v Polsku znovu aktuálními. Dnes sledujeme rostoucí hnutí, kterému se již začalo přezdívat „nové družstevnictví“. Jeho kořeny se v Polsku dají vystopovat přibližně do roku 2009, kdy bylo založeno Varšavské potravinové družstvo. Dodnes existující iniciativa ve skutečnosti nepřinesla dobře vyvážený a udržitelný model fungování, mnohem úspěšnější byla jako inspirace pro ostatní. Mnozí aktivisté se setkali právě ve Varšavském potravinovém družstvu (VPD), učili se od sebe navzájem a pak pokračovali založením svých vlastních družstev a jiných iniciativ. Bývalí členové VPD se pustili do zakládání alternativních měnových systémů (Wymiennik), politických stran (Razem), nových hnutí (Komunitou podporované zemědělství) a do mnoha jiných projektů. A jedním z nich je i potravinové družstvo Dobrze.

Budování komunity

Vzhledem ke zkušenostem z Varšavského potravinového družstva a dalších skupin občanského aktivismu se v Potravinovém družstvu Dobrze snažili už od začátku ustanovit otevřenou ale jasně definovanou strukturu. Neformální dohody fungují dobře v relativně malých skupinách, pro nárazové a nezávislé činnosti, ale základním cílem družstva Dobrze bylo vybudování kamenné prodejny a komunity, která ji bude obklopovat. Pevně vymezený a dobře

vykomunikovaný cíl přinesl velmi pozitivní výsledek. Projekt se tak vyvinul od skupinky dvaceti lidí, kteří v roce 2013 zajišťovali jednou týdně dodávky jídla, k prosperující komunitě více než dvou stovek lidí (na jaře 2016 šlo o 169 plných členství a 82 podporujících) a obchodu v centru města, který má otevřeno 6 dní v týdnu a 4 stálé zaměstnance.

Tento úspěch ovlivnilo několik hlavních faktorů. Vědomé a demokratické řízení je páteří družstva. Správná rovnováha mezi neformální atmosférou a pevnou demokratickou strukturou posiluje míru zapojení a důvěru. Jasně vykomunikované, realistické, ale odvážné cíle skupinu motivovaly a přinesly pomoc zvenčí (úspěšná crowdfundingová kampaň). Projekt podpořila také místní samospráva poskytnutím prostor v centru za zvýhodněné nájemné. Snadno dostupný obchod v centru města znamená, že můžete mnohem jednodušeji představit svoje nápady a přitáhnout nové členy.

Je ale potřeba přiznat, že pro takový tip aktivit byl prostě ten pravý čas. Povědomí o dopadech konvenčního zemědělství se rozšiřuje a poptávka po ekologických a lokálních výrobcích stoupá.

Zájemce, kteří se k družstvu přidávají, ale nevede jen pomíjivý a módní zájem o ekologický životní styl, ve většině případů mají své motivace velmi dobře srovnané. Tím pádem nejde pouze o skupinu setkávající se okolo obchodu, ale o množství iniciativ, kontaktů, názorů. Probíhá tu spousta aktivit, které nejsou přímo spojené s nákupem zboží. Lidé organizují filmová promítání, workshopy, diskuze, víkendové výlety. Půjčují si vzájemně věci, hledají radu, ve volném čase spolu jdou ven. Obchod je v prvé řadě a ze všeho nejvíc komunita a v tom vězí jeho největší síla.

Sociální laboratoř

Jedno družstvo asi sotva ovlivní globální nebo národní ekonomiku, ale rozhodně může přinést zásadní změnu do života jeho členů, kteří budou sdílet svou zkušenost dál, se svými přáteli a blízkým okolím. Družstvo samotné je poměrně malé na to, aby bylo hybatelem velkých změn, ale můžeme na něj nahlížet jako na laboratoř zkoumající a vytvářející novou, udržitelnou sociální skutečnost. V Dobrze se členové dozvídají nové věci o politice, ekonomii, sociálních hnutích, zemědělství, nerůstu, ale také si zkouší nenásilnou komunikaci a rozhodování konsenzuálním způsobem. Je to o budování bezpečného prostoru a sociálních sítí, o solidaritě a podpoře. Je to využívání společných statků v praxi. V této chvíli nemusí tohle hnutí působit jako dostatečně široce

rozšířené a silné na to, aby mohlo řešit globální problémy, které máme před sebou, ale v souvislosti se stále hlubší sociální a ekonomickou krizí po celém světě se mohou iniciativy, jako je Dobrze, stát místy, kde budou lidé hledat podporu a inspiraci.

Wojtek Mejor je spoluzakladatelem potravinového družstva Dobrze.

Někdo to rád férové!

Sociální ekonomika ve Slovinsku a družstvo Buna

Živa Lopatič

Družstvo Buna založili tři lidé, kteří chtěli dokázat, že společensky odpovědná organizace může být udržitelná a může si vystačit i s pouhými znalostmi a schopnostmi svých zakladatelů. Trojice chtěla převést do praxe to, co probírali během přednášek o fair trade. Nestačilo jim mluvit o problémech, chtěli poznat také nějaká řešení. A nabízení řešení je obecně hlavním cílem úspěšného podnikání. Buna je ovšem trochu jiná, protože hledá řešení postavená na principech etiky a protože se snaží zvyšovat povědomí o tom, že společensky odpovědné podnikání může a musí být udržitelné i etické zároveň. Ve Slovinsku v současnosti vzniká čím dál více společensky odpovědných organizací, a to přestože na to místní prostředí není ještě příliš připravené. Chybí legislativa, stejně jako jakákoli jiná podpora. Ale mezi lidmi panuje velká poptávka po řešení rozličných problémů, kterým dnes svět a Slovinsko čelí.

Sociální ekonomika ve Slovinsku

Sociální ekonomika ve Slovinsku existuje, ale rozvoj sociálních podniků je poměrně pozadu. Ve srovnání se zbytkem Evropy je ve Slovinsku v rámci sociální ekonomiky zaměstnáno mnohem méně lidí, a to přestože míra nezaměstnanosti je nejvyšší od roku 1991, kdy byla v zemi vyhlášena nezávislost (od 12 % k 14 %, tedy 115 – 130 000 nezaměstnaných). Na vině je fakt, že Slovinsko nepostupuje příliš dopředu s restrukturalizací velkých systémů a posiluje roli pasivních schémat sociální podpory. Výsledkem je, že se lidé spíše stávají součástí šedé ekonomiky, než aby se zapojili do projektů sociální ekonomiky. Rozhodují se tak proto, že nemohou vyžít z minimální mzdy, daně jsou totiž příliš vysoké a na pracovním trhu obecně panuje apatie.

Ve Slovinsku existuje několik iniciativ, které sociální a solidární ekonomiku zkoumají (RISE – Výzkumný institut pro sociální ekonomiku) a spolu se solidární ekonomikou propagují (Challenging the Crisis, SUSY). Jiné podporují

sociální podnikání (Ferfl) a jsou tu také vládní pracovní skupiny, které připravují Strategický vládní projekt pro podporu sociální ekonomiky a sociální demokracie ve Slovinsku. Ten má zahrnovat propagaci rozvoje sociálního podnikání, družstev a ekonomické demokracie, stejně jako rozvoj sociální ekonomiky a sociální demokracie. V neposlední řadě se mají brzy spustit výběrová řízení na podporu start-upů, které jsou sociálními podniky. Od března roku 2011 je účinný Zákon o sociálním podnikání a z let 2012 – 2015 existuje Strategie sociálního podnikání. Veškerou práci vlády v této oblasti vede Státní tajemník pro sociální ekonomiku jmenovaný předchozí vládou.

Přes toto všechno ale sociální a solidární ekonomice schází ve Slovinsku ta nejdůležitější podpora, kterou je informovaná veřejnost, jež by dala přednost výrobku nebo službě sociálního podniku před výrobky a službami běžných společností. Dokonce ani státní instituce nemají povinnost zahrnovat tyto produkty do svých zakázek. To znamená, že sociální podniky musejí soutěžit s jinými společnostmi, přestože jejich výrobní náklady jsou často vyšší vzhledem k tomu, že řeší některý z vážných společenských problémů (odpad, ekologie, znevýhodnění lidé apod.)

BUNA

Družstvo Buna funguje jako nezisková organizace, jejíž hlavní činností je rozvojová spolupráce a vzdělávání v praxi. Buna prodává produkty vyrobené v souladu s principy družstva (ověřený původ, čerstvost, transparentnost a ohled na životní prostředí), které zahrnují i pravidla fair trade. Chceme tak dát našim zákazníkům možnost činit informovaná nákupní rozhodnutí.

Zakladatelé Buny se rozhodli do fungování družstva zahrnout principy sociální a solidární ekonomiky, přestože formálně nejsme sociálním podnikem (ve slovinštině Socialno podjetje) podle slovinského Zákona o sociálním podnikání. Organizace má formu družstva se třemi zakládajícími členy a každý z nich do něj přináší jiné dovednosti a znalosti. Cíl je ale společný: dělat to, co máme rádi, aniž bychom ubližovali jiným nebo životnímu prostředí. Dosahujeme ho tak, že si v rámci přednášek, workshopů a našeho každodenního života definujeme problém a pak pro něj hledáme alternativní způsob řešení, který musí být udržitelný. Neváháme přizpůsobit toto řešení na základě zpětné vazby okolí, ale všechny změny musí respektovat vymezené hranice čtyř principů Buny.

Naší hlavní aktivitou je pražení kávy s ověřeným původem a minimálně polovina naší činnosti spočívá ve vzdělávání, organizaci přednášek a workshopů o různých surovinách a fair trade, ve spolupráci a organizaci osvětových kampaní, jako je výstava FairFoto, promítání filmu The True Cost po celém Slovinsku, Make Fruit Fair nebo Play forward.

Mezi naše další produkty patří bambucké máslo z Burkiny Faso a systém pro společné objednávky fairtradového oblečení a bot. Slovinsko je totiž velmi malý trh a bylo by těžké udržet tu pořádný obchod s fairtradovými šaty a obuví.

Dá se říci, že Buna využila veškeré komunikační kanály (kavárna, fairtradový obchod, přednášky, dílny, práce s novináři a sociálními médii), aby pro naše etické produkty a služby vytvořila komunitu zákazníků. To je také důvod, proč nás v Buně často zvou, abychom spolupracovali v různých iniciativách na podporu a propagaci etické spotřeby ve Slovinsku. Plánujeme pokračovat v naší činnosti a doufáme, že rozšíříme řadu produktů a služeb postavených na principech Buny. Snad se k nám také přidají další lidé, ať už jako členové družstva nebo alespoň jako naši partneři.

Fairtradové hnutí je dobrým příkladem toho, co může sociálně a environmentálně odpovědný podnik udělat pro místní komunitu – snížit míru chudoby, dát každému více příležitostí pro osobní rozvoj, lepší zdraví a životní podmínky. Proto si Buna vybrala fair trade jako vzor a snaží se podnikat udržitelně, bez spoléhání na jakýkoli typ podpory z jakékoli strany. Nesmíme zapomínat, že žijeme v rozvinuté zemi, kde je mnohem více možností než v zemích méně rozvinutých.

Živa Lopatič je spoluzakladatelkou družstva Buna a jednou z postav slovinského fairtradového hnutí.

Environmentální spravedlnost

Isabelle Anguelovski

Environmentální spravedlnost se týká práva setrvat na určitém místě a v určitém prostředí a být chráněn před nekontrolovatelnými investicemi a růstem, znečištěním, záborem půdy, spekulacemi, deinvestováním, úpadkem, a chátráním a opuštěním.

V pozdních sedmdesátých letech se ve Spojených státech objevily a probíhaly první viditelné a médií sledované vlny odporu týkající se environmentální spravedlnosti: v newyorském Love Canal (1978) a ve Warren County v Severní Karolině (1982). Jejich cíl byl jasný: znečištění životního prostředí a jeho dopad na lidské zdraví. Love Canal ztělesnil úsilí bílých dělníků, kteří se postavili proti 20 000 tunám toxických chemikálií nacházejících se pod jejich domy a školami a kteří dosáhli přemístění 833 domácností. Warren County přidalo k environmentální zátěži, která zasahuje z historického hlediska marginalizované skupiny, rasový rozměr, když se oblast obývaná Afroameričany stala cílem 10 000 nákladních aut s kontaminovanou půdou, která měla být vysypána na skládce povolené americkou Agenturou pro ochranu životního prostředí (Environmental Protection Agency). Jejich odpor vynesl na světlo rasově disproporční vystavení skládkám toxického odpadu a újmu, kterou trpí ne-bílá populace, a tedy úzký vztah mezi environmentálními nerovnostmi a environmentálním rasismem.

Od osmdesátých let zkoumala rozsáhlá literatura z oblasti sociologie, politiky životního prostředí a ochrany životního prostředí nerovnosti mezi různými skupinami, co se týče vystavení znečištění a zdravotním rizikům ze skládek, spaloven, rafinérií, dopravy a malých zdrojů znečištění (Size 2007). Vystavení újmě a riziku je také přítomno na pracovištích, protože zemědělští nebo námezdní pracující jsou například nuceni být v bezprostředním kontaktu s pesticidy a nebezpečným odpadem. Stejně tak v zemích globálního Jihu rtuťové skvrny pocházející z dolů na zlato, povrchová těžba mědi a uhlí, těžba ropy a dřeva, odlesňování a eroze v důsledku monokulturního pěstování a přehrad pro hydroelektrárny devastují miliony hektarů půdy a poškozují zdraví chudých obyvatel. Navíc jsou do chudších zemí vyváženy i tuny toxického odpadu z průmyslu, zemědělství a elektroniky a lodě určené k demontování (Carmin and Agyeman 2011).

Aktivismus týkající se ekologické nespravedlnosti byl silný v zemích globálního Severu, a zejména ve Spojených státech. Obyvatelé se, společně s ekologickými nevládními organizacemi, komunitními organizacemi, vědci a právníky,

organizovali proti rafinériím, skládkám odpadů, recyklačním zařízením, obecně proti v místě nežádoucím využitím půdy (locally unwanted land uses - tzv. LULUs). Požadavky zaměřené na environmentální rasismus byly původně zasazeny do občanskoprávního rámce, než se přenesly do rámce lidských práv a dokonce genderové perspektivy. Hnutí environmentální spravedlnosti ve Spojených státech se stalo v polovině devadesátých let globálním. Z místa jeho původu na Severu se sousloví environmentální spravedlnost rozšířilo po celém světě, a to zejména v zemích globálního Jihu, a připojilo se k tomu, co bylo nazýváno environmentalismus chudých, a ke konfliktům, které se již odehrávaly například v Latinské Americe kolem bojů o půdu a ekologických katastrof. Robert Bullard, vědec a zakladatel hnutí Environmental Justice v USA, měl v devadesátých letech vliv v Brazílii a také v Jižní Africe, kde prosazoval národní hnutí environmentální spravedlnosti. V současné době boje o přírodní zdroje, v nichž chudí místní obyvatelé brání svou zemi před těžbou přírodních zdrojů a znečištěním, propukají každý týden po celém světě. V mnoha sporech týkajících se těžby surovin a nakládání s odpady chudí hájí své zájmy, živobytí, kulturní hodnoty a smysl pro teritoriální identitu proti dominujícímu ekonomickému hodnotovému jazyku.

Environmentální nerovnosti se neprojevují pouze v distribuci ekologického zla a v těžbě přírodních zdrojů, ale také v rozdělování environmentálních statků a služeb, což se projevuje zvláště ve městech. Chudinské komunity mají obecně špatný přístup ke službám v oblasti životního prostředí, jako jsou zeleň, úklid ulic a odvoz odpadů, zatímco bohatší a bílí požívají environmentálních výhod – parky, pláže, otevřený prostor – rasově výlučným způsobem (Park and Pellow 2011). Tyto podmínky jsou často spojeny s úpadkem čtvrtí. Stejně tak i na globálním Jihu megalopole jako Mumbaj nebo Jakarta ukazují drastické nerovnosti – mezi blahobytnými izolovanými komunitami, které profitují z environmentálního pohodlí, a nepovolenými slumy, které nejsou napojeny na komunální služby, jako je odvoz odpadu nebo zásobení vodou.

V důsledku toho se během posledních deseti let koncept environmentální spravedlnosti rozšířil, dostal mnoho podob, a také zahrnuje dimenze spravedlivé udržitelnosti (Agyeman et al., 2003). V současnosti městské skupiny environmentální spravedlnosti na Severu usilují o dobře propojenou, dosažitelnou a čistou hromadnou dopravu ve městech, o zdravé, čerstvé, lokální a cenově dostupné potraviny, ekologické, cenově dostupné a zdravé bydlení, spojené s recyklačními postupy a zelenými prostory uvnitř bytových staveb, a o školení a pracovní místa v zelené ekonomice. Ekologické iniciativy typu městského zahradničení v sociálně vyloučených čtvrtích jsou často bezprostřední odpovědí na roky přímého nebo nepřímého úpadku a rozkladu, na to, co obyvatelé vnímají jako městskou válku a environmentální násilí. Kromě toho, že jsou prostředkem socializace a budování silnějších vazeb, pomáhají projekty, jako jsou komunitní farmy, znovu spojit

roztržité komunity a překonat environmentální trauma. V osmdesátých letech byla například čtvrt Dudley v Bostonu zničena žhářstvím a chátráním a 1500 jejích parcel bylo neobydlených. Dnes jsou projekty jako komunitní zahrady, farmy, parky a hřiště lékem na nestabilitu, kterou obyvatelé zažívali v důsledku vystavení zanedbanosti, zhoršování životního prostředí a chudoby. Obyvatelé tak mohou znovu zakoušet pocit domova. Některé z těchto iniciativ environmentální spravedlnosti jsou také součástí konceptu nerůstu, protože podporují menší, jednodušší a alternativní formu ekonomiky na základě obecně sdílených statků (commons).

Badatelé, jako třeba Logan a Molotch, použili obraz růstového stroje (growth machine), aby ukázali na elity, rentiéry a ekonomické a politické koalice kolem nich jako na motor neregulovaného kapitalismu, akumulace soukromého kapitálu a prostorových nerovností. Argument této teorie zní: protože se investice pohybují z místa na místo v cyklech růstu, devalvace, destrukce, reinvestice a mobilizace, rozvoj je nakonec po městě distribuován nerovnoměrně. Jinými slovy, z nezastavitelného pásu výroby profitují investoři, elity a osoby s rozhodovacími pravomocemi, což má negativní dopad na lidi na spodku společenské pyramidy (Schnaiberg et al., 2002). Bohatší sociální skupiny žijí ve čtvrtích oplývajících zdroji a mohou požívat výhod z ekologických statků a komfortu, zatímco ekologická zátěž je přesunuta do sociálně vyloučených čtvrtí. Ve venkovských oblastech nárůst konfliktů způsobený zvýšenou těžbou surovin je do značné míry vysvětlitelný zrychlujícím se sociálním metabolismem a ze strany korporací potřebou nových dodávek a zdrojů, které musejí být získány rozšiřováním tzv. komoditních hranic.

Jinými slovy, ve městech a venkovských regionech na Severu i Jihu je půda záležitostí soukromých prostředků, spekulací a exploatace. Růst je tedy součástí procesu, který vytváří nespravedlnost. Jak technologický pokrok pohání vzájemně propojené rozšiřování výroby a spotřeby, a protože státy, investoři i pracující jsou závislí na hospodářském růstu, aby bylo dosaženo tvorby pracovních míst a příjmů, cyklus nekonečné výroby, těžby materiálních zdrojů, hromadění odpadu a nerovnoměrného územního rozvoje trvá na věky. Proto je dnes aktuálním aspektem mobilizace v oblasti environmentální spravedlnosti – a možná, že jeho nejzákladnějším – obrana práva na místo. Ve venkovských oblastech chudí zemědělci brání záboru půdy pro výrobu agropaliv, dolování nebo těžbu ropy a zemního plynu a chápou svou půdu a vodu jako sdílené statky hodné zachování. Ve městech na severu mnoho skupin environmentální spravedlnosti přesunulo svou práci ze skládek a rehabilitace degradovaného prostoru na boj za finanční dostupnost bydlení a zajištění toho, aby si obyvatelé mohli dovolit žít v revitalizovaných prostorech. V městech na Jihu, jako je Bangalore nebo Mexico City, mnozí protestují kvůli tomu, že letiště a dálnice nebo luxusní rezidenční objekty mají negativní vliv na jejich území. Jiní, jako například Aliance indických

sběračů odpadu (Alliance of Indian Wastepickers – AIW), se organizují proto, aby si zajistili obživu sběrem, tříděním, recyklací a prodejem materiálů, které jednotlivci a průmysl odhodili, a protestují, že by jim spalovny sebraly část jejich zdroje příjmů.

V důsledku toho se mnoho aktivistů na poli environmentální spravedlnosti účastní bojů za právo na město, které je propojeno s kontextem nerůstu. Když organizace, jako je Aliance za právo na město (“Right to the City Alliance”) v USA, používají Lefebvrových diskurzů o právu na město a důležitosti nikoli pouhé kontroly prostorů výroby, ale i využívání a utváření města, požadují tak ekonomickou a environmentální spravedlnost a rozšíření demokracie a zároveň ukončení spekulací s nemovitostmi, privatizace komunitního prostoru a gentrifikace. Když brání nahrazení svého komunitního prostoru a zahrad luxusními rezidencemi, zpochybňují projekty, které maximalizují směnnou hodnotu a zároveň činí město honosným a dezinfikovaným. Na Jihu je odpor proti odsunutí často spojován s hnutím za právo na půdu, příklady jsou organizace La Via Campesina (mezinárodní), Landless Workers’ Movement (Brazílie) nebo Bhumi Uchhed Pratirodh Committee (Indie). Z organizačního a politického hlediska taková hnutí rámuje transformační nároky – nutnost zůstat nezávislí na státu a vytvořit bezprostřednější a přímější formy demokracie a rozhodování. Z konečného hlediska jsou hnutí environmentální spravedlnosti rozdělena na skupiny požadující spíše radikální transformaci ekonomického systému a odklon od fixace na hospodářský růst (například domorodé skupiny prosazující koncept Sumak Kawsay v Ekvádoru, Buen Vivir), a ty, které chtějí vylepšit kapitalismus volného trhu, aniž by navrhovaly skutečnou alternativu ke stávajícímu systému – nespojují dlouhodobé a širší důsledky zvýšené výroby a spotřeby a těžby surovin s nerovnou distribucí ekologické zátěže.

Shrnutí: hnutí environmentální spravedlnosti funguje jako připomínka toho, že konzumovat a vyrábět méně samo o sobě nedostačuje. Toto „méně“ musí být rozloženo rovnoměrněji, právě lidmi, kteří dohlížejí na výrobní procesy, aby se situace ve městech a venkovských oblastech vyrovnala.

Isabelle Anguelovski působí na ICTA (Institutu pro environmentální vědu a technologii) na Autonomní univerzitě Barcelona

Kapitola 4 Enviromentální spravedlnost (Environmental Justice) byla se svolením editorů převzata a přeložena z knihy Degrowth: A Vocabulary for A New Era (2014), překlad: Marta Martinová

Družstva

Nada Johanisová, Ruben Suriñach Padilla a Philippa Parry

Pojmem družstvo (anglicky co-operative, co-op) se označuje typ organizační struktury vztahující se k nejrůznějším druhům podnikání v mnoha odvětvích. Mnoho družstev se také považuje za součást světového hnutí, které se zrodilo v Evropě v polovině 19. století. Mezinárodní družstevní svaz (International Co-operative Alliance, ICA – svaz družstevnických sítí zastupující jednu miliardu jednotlivců) definuje družstvo jako „autonomní sdružení osob, které se dobrovolně spojily, aby naplnily své společné ekonomické, sociální a kulturní potřeby a přání prostřednictvím společně vlastněného a demokraticky řízeného podniku“. V roce 1995 přijala ICA následujících sedm principů družstva: dobrovolné a otevřené členství; demokratické řízení členy (princip jeden člen rovná se jeden hlas: členové se podílejí na správě družstva a volení zástupci jsou jim odpovědní); ekonomická participace členů; samostatnost a nezávislost; závazek informovat o charakteru a průběhu spolupráce; spolupráce mezi družstvy; starost o udržitelný rozvoj svých komunit (Birchall 1997: 64 až 71).

Družstva působí v celé řadě odvětví a dělí se na tři hlavní typy: družstva výrobců či pracujících (nejprve se vyvíjela ve Francii a Itálii), spotřební družstva (zprvu se vyvíjela ve Spojeném království péčí Rochdalských pionýrů) a družstevní záložny či spořitelny družstva (začala v Německu). Další významnou skupinou jsou nákupní a prodejní družstva zemědělců (zejména úspěšná ve Skandinávii).

Družstva prošla svízelným historickým vývojem, byla kooptována diktaturami (např. Španělsko pod Francem, Československo za komunismu), hromadně podporována mnoha vládami v letech 1950 až 1960, poté za neoliberalismu zlořečena ve střední a východní Evropě a v mnoha zemích globálního Jihu (Birchall 1997: 143, 169). Některá moderní družstva, která začínala se silným étosem, ho od té doby ztratila a jsou převážně motivována ziskem. Důvody, proč tolik úspěšných družstev ztratilo svůj étos a přiblížilo se hlavnímu proudu, jsou různé.

Jedna z příčin je spojena s ekonomickými tlaky v konkurenčním prostředí. Družstvo se může rozhodnout propustit zaměstnance, přenést výrobu jinam nebo omezit místní a fairtradové suroviny ve svých výrobcích, aby ekonomicky přežilo. Další klíčová příčina zahrnuje měřítko. Rostoucí družstva mohou zjistit, že od svých členů v souladu s přísnými družstevními pravidly nemohou získat dostatečný kapitál. Mohou pak opustit družstevní strukturu. Navíc jak obrat

a členstvo družstva roste a jeho vedení se stane složitějším, členové se s družstvem mohou přestat ztotožňovat a zpasivnět, zatímco vedení může uzurpovat stále více moci. V některých velkých britských stavebních spořitelních obměny tohoto vývoje vedly k procesu oddružstevnění (tzv. demutualizace), při němž členové hlasovali pro transformaci družstev na akciové společnosti. V rámci rakouského hnutí družstevních záložen byly svazy (zastřešující organizace) obviňovány z toho, že se zmocňovaly rozhodovacích pravomocí svých členských družstev.

Způsoby, jak zajistit, aby se družstva držela svého étosu, jsou různé. Důležitým faktorem je důraz na vzdělávání o principech družstva a na explicitní politiky posilující účast člena na řízení. Dalším je budování vazeb mezi družstvy za účelem vyhnutí se středoproudé ekonomice. To může zahrnovat etická a do komunity investující opatření. Družstva, která mají to, co Richard Douthwaite nazývá „komunitní trh“, jako v případě členů-čtenářů družstevně vlastněných novin nebo členů-zákazníků komunitou podporovaných zemědělských systémů, nemusí spoléhat na cenu jako jedinou motivaci svých zákazníků. A konečně, zvolit strategii replikace (více menších družstev) spíše než růstu (jedno velké družstvo) může pomoci při udržování vlivu členů a jejich loajality.

Ve srovnání s modelem běžné firmy usilující o dosažení zisku na základě externího vlastnictví akcionářů je model družstevního podniku vhodnější pro ekonomiku nerůstu z následujících důvodů (Johanisová a Wolfa 2012: 565):

- Pravidla sdíleného vlastnictví: podíly, které členové investovali do svých družstev, obvykle nejsou přenositelné na někoho jiného a mohou být běžně vyplaceny pouze ve své původní hodnotě („akcie v nominální hodnotě“). To zamezuje, aby se prosazoval přístup ve jménu „růst pro růst“, neboť hodnota členského podílu nestoupá s rozvojem družstva. To, že s podíly nelze spekulovat, přispívá také ke stabilnějšímu a ke konkrétnímu místu vázanému členstvu, jež pak spíše zohledňuje dlouhodobou perspektivu komunity a ekologické hodnoty.
- Struktura řízení: demokratická struktura správy otevírá rozhodovací arénu širšímu spektru podílníků. V tom nejlepším případě zruší družstevní struktura vzdálenosti mezi vlastníky, akcionáři, zaměstnanci a spotřebiteli a působí v rámci logiky uspokojující potřeby na principu vzájemné podpory.
- Peníze jako „sluha nikoli pán“: družstvo je osvobozeno od požadavku fiduciární povinnosti (zákonné povinnosti maximalizovat akcionářům návratnost). Tento přístup opět počítá s úkoly, jako je stanovení priorit dlouhodobé existence organizace, ochrana pracovních míst a životního

prostředí. Družstvo, které upřednostňuje službu svým členům, rovněž tíhne k uspokojení spíše skutečných než falešných potřeb. Jelikož třetí princip družstva zdůrazňuje, že členové, kteří pracují pro družstvo nebo s ním jinak aktivně spolupracují, mají stejné právo na podíl na zisku jako ti, kteří investovali spíše finance než práci, finanční aktiva jsou v družstvu rozdělena rovnoměrněji.

Jen málo velkých tradičních družstev a jejich svazů mělo nějaký vztah k nerůstu a environmentálním hnutím a debatám. Nyní však existují dvě rozvíjející se oblasti, které nabízejí příklady novějších družstevních struktur propojených s myšlenkami a s postupy nerůstu.

Za prvé je to hnutí solidární ekonomiky (nebo též hnutí sociální a solidární ekonomiky), které je poměrně mladé – jen pár desítek let staré – a bylo posíleno antiglobalizačním hnutím, integruje různé přístupy ke společenské změně a propojuje sociální spravedlnost s otázkami životního prostředí. Mezinárodní síť pro sociální a solidární ekonomiku (RIPESS) byla vyhlášena po summitu Rio+20 konaném v červnu 2012:

na všech kontinentech... existuje mnoho ekonomických a společenských iniciativ... Pokrývají mnohá odvětví... a jsou živým důkazem konkrétní, živoucí možnosti vybudovat různé modely rozvoje, formy organizace a společnosti, v níž život, pluralita, samořízení, environmentální a sociální spravedlnost definují solidární ekonomiku, ekonomiku odlišnou od té kapitalistické. (RIPESS 2012)

Dominantní struktura organizací zastupovaných RIPESS je družstevní.

Příkladem by mohlo být Som Energia, katalánské družstvo obnovitelné energie, jehož členové prostřednictvím družstva získávají obnovitelnou energii a mohou také investovat do nových projektů obnovitelných zdrojů energie (<http://www.somenergia.coop>).

Za druhé, existuje mnoho iniciativ v rámci toho, co bylo nazváno „Grassroots Innovations in Sustainability“ (GI – Inovace pro udržitelnost zdola). Tento koncept popisuje škálu iniciativ komunitní samo-organizace a dosud byl využíván především v zemích globálního Severu. Inovace zdola vyvíjí struktury výroby a spotřeby založené na hodnotách posílení komunity a udržitelnosti (Seyfang 2009). Patří mezi ně místní sítě biopotravin a spotřebitelské skupiny, směnný obchod a časové banky, místní měny, komunitní zahrady, komunitní bydlení atd. Tyto inovace jsou často neformálními kooperativními strukturami, které propojují hodnoty ekologie a sociální spravedlnosti (Suriñach-Padilla 2012). V evropských zemích hnutí spojená s nerůstem identifikovala inovace

zdola jako jeden z hlavních politických prostředků, kterými lze dosáhnout svých cílů (např. Decrece Madrid ve Španělsku nebo hnutí Transition Town po celém světě).

Autoři působí na Masarykově univerzitě (Johanisová), v Centre for Research and Information on Consumption (Padilla) a Forum for the Future Scholar (Parry)

Kapitola 34 Družstva (Cooperatives) byla se svolením editorů převzata a přeložena z knihy Degrowth: A Vocabulary for A New Era (2014), překlad: Marta Martinová

SOCIÁLNÍ SOLIDÁRNÍ EKONOMIKA

stojí na principu trojího prospěchu: ekonomického, sociálního a environmentálního. Jedná se o aktivity, které mají přesahy od pouhého zaměření na zisk na přínosu i pro přírodu a lidi. Publikace přináší inspiraci pro jednice, kteří se o takový typ činnosti zajímají anebo o ně sami usilují. Vysvětluje, co sociální solidární ekonomika obnáší u nás i v zahraničí a předkládá příklady dobré praxe. Zabývá se také dalšími důležitými aspekty: finanční udržitelností, vzděláváním, environmentální spravedlností a družstevnictvím.

Vydala

Ekumenická akademie
Sokolovská 50
186 00 Praha 8
www.ekumakad.cz
info@ekumakad.cz

Praha, 2016

Publikace vznikla v rámci projektu
SUSY - Sociální solidární ekonomika
a Škola alternativ.

**Ekumenická
akademie**

Publikace vznikla za finanční podpory
Evropské unie. Obsah je zcela na odpovědnosti
Ekumenické akademie a jako takový nemůže
být považován za stanovisko Evropské unie.

ISBN: 978-80-87661-33-8

9 788087 661338